

Ontwerp jouw toekomst

*Kindvriendelijke rechtspraak en de invloed van
gerechtsgebouwen en zittingszalen op de participatie van
kinderen in juridische procedures*

Kate Marij Hogendoorn

████████████████████

██████████

██████

██

████████████████████

████████████████

████████████████

████████████████████████████

Opleiding: Master Jeugdrecht, Universiteit Leiden

Begeleider: prof. dr. mr. T. Liefwaard

Studiejaar: 2021-2022

Woordenaantal: 16.497 (exclusief inhoudsopgave, bibliografie en voorblad)

Trefwoorden: kindvriendelijke rechtspraak, gerechtsgebouwen/zittingszalen

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1	Inleiding	4
Hoofdstuk 2	Kindvriendelijke rechtspraak en het recht op effectieve participatie	7
2.1.	Inleiding	7
2.2	Effectieve participatie en de totstandkoming van het concept van kindvriendelijke rechtspraak	7
2.3	<i>Guidelines</i> on Child-friendly justice	10
2.3.1	Inhoud <i>Guidelines</i> on Child-friendly justice	10
2.3.2	Status van de <i>Guidelines</i> on Child-friendly justice	12
2.4	Conclusie	12
Hoofdstuk 3	Vereisten voor een kindvriendelijke inrichting van gerechtsgebouwen en zittingszalen	14
3.1.	Inleiding	14
3.2.	Internationale juridische grondslagen	15
3.2.1	Artikel 40 IVRK	15
3.2.2	Artikel 12 IVRK	15
3.2.3	Sustainable Development Goals Verenigde Naties	16
3.2.4	Beijing Rules	17
3.3	Europese juridische grondslagen	18
3.3.1	<i>Guidelines</i> on Child-friendly justice	17
3.3.2	Richtlijn 2016/800/EU en Richtlijn 2016/343/EU – kinderen in strafrechtprocedures	19
3.3.3	Child-friendly Justice checklist for professionals	19
3.3.4	Richtlijn 2012/29/EU – slachtoffers van strafbare feiten	20
3.3.5	Conclusie	20
3.4	Empirisch onderzoek	22
3.4.1	Inleiding	22
3.4.2	Onderzoek Stephanie Rap en Ido Weijers	22
3.4.2.1	Vereisten voor effectieve participatie: een geschikte omgeving	23
3.4.2.2	Vereisten voor effectieve participatie: overige vereisten	24
3.4.2.3	Jeugdrechtbanken in Europa	26
3.4.2.4	Zittingen buiten raadkamer	26
3.4.2.5	Reguliere zittingen	27

3.4.2.6	Conclusie	28
3.4.3	Onderzoeken Europese instanties	29
3.4.3.1	Inleiding	29
3.4.3.2	Onderzoek Europese Commissie	29
3.4.3.3	Onderzoek Bureau van de Europese Unie voor de Grondrechten	30
3.4.4	Ervaringen kinderen in jeugd- en familiezaken Nederland	33
3.4.4.1	Observaties bijzonder curator	33
3.4.4.2	WODC-rapport ‘Kind in proces: van communicatie naar effectieve Participatie’	34
3.5	Conclusie	35
Hoofdstuk 4	Architectuur	36
4.1	Inleiding	36
4.2	Eisen aan Nederlandse gerechtsgebouwen	36
4.3	Juridische architectuur	38
4.4	Trauma-informed design	39
4.4.1	Inleiding	39
4.4.2	Trauma-informed design	40
4.4.3	Trauma-informed justice	42
4.5	Australië – Coffs Harbour Courthouse	49
4.5.1	Inleiding	49
4.5.2	Architectuur en wetenschappelijk onderzoek	49
4.6	Conclusie	51
Hoofdstuk 5	<i>Casestudy</i> Rechtbank Amsterdam	53
5.1	Inleiding	53
5.2	<i>Lawyers as Changemakers</i> - Wikke Monster	53
5.3	Rechtbank Amsterdam - Erik Tuijp	55
5.4	KAAN Architecten - Lisa Goes en Koen Bosman	56
5.5	Conclusie	62
Hoofdstuk 6	Conclusie, reflectie en aanbevelingen	64
Bibliografie		66
Bijlagen		77

1. Inleiding

*‘Our architecture shapes our environment. Its design is a product of society’s desires and needs. In this way, architecture reflects society by serving as the physical manifestation of society’s needs and values’.*¹ Dit citaat brengt naar voren dat onze omgeving—en de architectonische keuzes die we daarin maken—de wensen en waarden van de maatschappij tot uitdrukking brengt. Architectuur vertelt ons iets over de manier waarop we als samenleving tegen bepaalde zaken aankijken. Echter, wanneer de maatschappij verandert, beweegt de architectuur niet vanzelf met ons mee. Dit maakt het noodzakelijk om steeds opnieuw te reflecteren op de ontwerpen die we eerder hebben gemaakt en uitgevoerd.

Veel van de huidige gerechtsgebouwen in Nederland zijn in de jaren ’90 verbouwd,² maar sindsdien is onze kijk op ‘rechtspreken’, ‘straffen’ en ‘rechtvaardigheid’ enorm veranderd. De afgelopen jaren ontstond steeds meer aandacht voor het internationaal ontwikkelde concept van ‘kindvriendelijke rechtspraak’.³ Onder de invloed van rechtspraak door het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM), artikel 12 van het Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind (IVRK), en de toelichting op artikel 12 IVRK door het VN-Comité voor de Rechten van het Kind (hierna: Kinderrechtencomité)⁴ heeft de Raad van Europa in 2010 de *Guidelines on Child-Friendly Justice* opgesteld.⁵ In deze richtlijn geeft de Raad van Europa aan op welke manier juridische procedures kindvriendelijk gemaakt kunnen worden. Een belangrijke voorwaarde is dat de omgeving waarin rechtspraak plaats heeft kinderen niet intimideert, maar juist zodanig wordt ingericht dat zij effectief kunnen participeren.

In Nederland zijn de afgelopen jaren diverse rechtbanken begonnen met het herinrichten en verbouwen van hun gebouwen en rechtszalen. Naar aanleiding hiervan onderwezen docenten van de Universiteit Leiden en de Koninklijke Academie van

¹ Rosenbloom *Columbia-VLA Journal of Law & the Arts* 1998, p. 463-523.

² Bovers 2010; zie ook Floor 2022, p. 11-33.

³ Liefwaard *FJR* 2017/19, p. 85.

⁴ Het VN-Kinderrechtencomité geeft deze toelichtingen in *general comments*.

⁵ Beschikbaar op <http://www.coe.int/childjustice>.

Beeldende Kunsten in Den Haag het vak ‘Design of Justice – the Juvenile Courtroom of the Future’.⁶ Van februari 2021 tot mei 2021 volgde ik dit vak en dat inspireerde mij hier meer onderzoek naar te willen doen. In welke omgeving voelen minderjarigen zich vrij om daadwerkelijk te participeren? In deze scriptie onderzoek ik daarom wat vereist is om het gerechtsgebouw en zittingszalen kindvriendelijk in te richten en hoe deze in de praktijk worden toegepast. De hoofdvragen van dit onderzoek luiden dan ook:

Welke eisen vloeien voort uit het concept van kindvriendelijke rechtspraak—meer specifiek het recht op effectieve participatie—en wat houden deze eisen in de praktijk in voor een kindvriendelijke inrichting van gerechtsgebouwen en zittingszalen; welke lessen kunnen uit bestaande ontwerpen, concepten, en reeds uitgevoerde projecten in binnen- en buitenland worden getrokken om kinderen beter te accommoderen?

Het tweede hoofdstuk onderzoekt wat het concept van kindvriendelijke rechtspraak inhoudt en wat verstaan moet worden onder het recht op effectieve participatie door minderjarigen. In het derde hoofdstuk wordt besproken welke vereisten zijn af te leiden uit het concept van kindvriendelijke rechtspraak en het recht op effectieve participatie om het gerechtsgebouw en de strafrechtelijke zittingszalen kindvriendelijk in te richten. Dit wordt afgezet tegen eerder verricht empirisch onderzoek waarin onder andere het effect van het gerechtsgebouw en zittingszalen op effectieve participatie in juridische procedures centraal staat. Het vierde hoofdstuk richt zich op bestaande ontwerpen, concepten en reeds uitgevoerde projecten in binnen- en buitenland die relevant zijn voor het beter accommoderen van kinderen in gerechtsgebouwen, zittingszalen en op andere (gelegenheids)locaties. In het vijfde hoofdstuk onderzoek ik hoe de ontwerpen voor twee jeugdzittingszalen voor de rechtbank Amsterdam tot stand zijn gekomen. Voor de eerste vier hoofdstukken bestudeerde ik de relevante literatuur en sprak ik met deskundigen. Voor het laatste hoofdstuk sprak ik met direct betrokkenen in het ontwerpproces. Alle respondenten gaven vooraf toestemming voor dit gebruik van ons gesprek. Ze hebben de gespreksuitwerking gelezen en daarop commentaar kunnen leveren, welk vervolgens is verwerkt. De scriptie eindigt met een conclusie en enige aanbevelingen.

⁶ Zie Rap *TJK* 2021.

Mijn onderzoek bespreekt het architectonische perspectief op de inrichting van gerechtsgebouwen en zittingszalen kritisch. Dat wil zeggen: ik plaats in concreto gemaakte of te maken architectonische keuzes in de bredere context van literatuur, en daadwerkelijk uitgevoerde ontwerpen, zodat deze daaraan getoetst kunnen worden. Dat was soms lastig omdat vanuit deze invalshoek in Nederland nog niet veel is gepubliceerd,⁷ zeker niet wanneer de gebruikers kinderen zijn. Ik heb daarom geprobeerd door breed te exploreren een algemene aanvullende context te schetsen ten opzichte van het onderwerp van kindvriendelijke rechtspraak. De ideeën en concepten die ik aandraag zijn niet altijd één op één gerelateerd aan bestaande gerechtsgebouwen, maar ze bieden wel een alternatieve manier om hiernaar te kijken. Hopelijk lever ik hiermee een bijdrage aan de gesprekken die gevoerd worden over nieuw te ontwerpen gerechtsgebouwen.

⁷ Zie hierover Floor 2022, p. 16.

2. Kindvriendelijke rechtspraak en het recht op effectieve participatie

2.1 Inleiding

In de twintigste eeuw ontstond het idee dat kinderen niet enkel een object zijn van zorg en bescherming, maar zelfstandige dragers van rechten die zij ook actief kunnen uitoefenen. Op 20 november 1989 werd dit gecodificeerd in het Internationale Verdrag voor de Rechten van het Kind van de Verenigde Naties (IVRK).⁸ Nederland ratificeerde dit verdrag in 1995 en het is sindsdien onderdeel van onze rechtsorde. De erkenning van kinderen als dragers van rechten staat in directe verbinding met de ontwikkeling van het concept ‘kindvriendelijke rechtspraak’.⁹ In dit hoofdstuk wordt deze ontwikkeling besproken en uitgelegd wat kindvriendelijke rechtspraak inhoudt. Het geeft antwoord op het volgende deel van de hoofdvraag:

Wat houdt het concept van kindvriendelijke rechtspraak in en wat betekent dat voor het recht op effectieve participatie in juridische procedures?

2.2 Effectieve participatie en de totstandkoming van het concept van kindvriendelijke rechtspraak

Het concept van kindvriendelijke rechtspraak is ontstaan door de opkomst van internationale en Europese kinderrechten.¹⁰ In het bijzonder van belang is artikel 12 IVRK dat voor kinderen het recht opnam om gehoord te worden in alle aangelegenheden die hen aangaan. Aan de mening van het kind moet een passend belang worden gehecht in overeenstemming met de leeftijd en rijpheid van het kind. Artikel 12 IVRK vormt hiermee de basis voor effectieve participatie door kinderen en wordt ook wel het ‘participatie-artikel’ van het IVRK genoemd.¹¹ Het Kinderrechtencomité vond artikel 12 van dusdanig groot belang dat het is aangemerkt als een van de vier kernbeginselen (*general principles*).¹² Dit betekent dat daarmee

⁸ Liefwaard *Temple Law Review* 2016, p. 906; Doek *University of Michigan Journal of Law Reform* 2007, p. 62; CRC/C/GC/12, par. 5.

⁹ Liefwaard *Temple Law Review* 2016, p. 905-906.

¹⁰ Idem, p. 906.

¹¹ Idem, p. 908; zie ook Liefwaard & Rap *FJR* 2018/41, p. 180; zie ook Bruning e.a. 2020.

¹² CRC/GC/2003/5, par. 12.

altijd rekening moet worden gehouden bij de implementatie van andere kinderrechten.¹³ In General Comment 12 legt het Kinderrechtencomité uit wat noodzakelijk is om het recht op participatie van artikel 12 IVRK te verwezenlijken.¹⁴

Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens heeft artikel 12 IVRK erkend in haar rechtspraak ten aanzien van artikel 8 EVRM¹⁵ (recht op bescherming van het privé- en gezinsleven).¹⁶ Meer specifiek voor het jeugdstrafrecht erkent het EHRM het recht op effectieve participatie in haar rechtspraak ten aanzien van artikel 6 EVRM (recht op een eerlijk proces). Dit deed zij voor het eerst in de *Bulger-zaak*.¹⁷ Het Hof verwees in deze uitspraak expliciet naar artikel 40 lid 2 sub b IVRK.¹⁸ Artikel 40 IVRK is het equivalent van artikel 6 EVRM en erkent dat omdat kinderen fundamenteel anders zijn dan volwassenen ze dienovereenkomstig moeten worden behandeld zodra zij in conflict komen met het recht. Kinderen kunnen daarbij net als ieder ander mens aanspraak maken op fundamentele mensenrechten en vrijheden. Bij elkaar genomen houdt dit in dat kinderen daarom recht hebben op een kind-specifieke en eerlijke behandeling van hun zaak.¹⁹ Het EHRM oordeelde in de *Bulger-zaak* dat het essentieel is *‘that a child charged with an offence is dealt with in a manner which takes full account of his age, level of maturity and intellectual and emotional capacities, and that steps are taken to promote his ability to understand and participate in the proceedings.*²⁰

De twee minderjarige jongens die terechtstonden in de onderhavige zaak waren niet in staat om effectief participeren in hun procedure en hadden daardoor geen eerlijk proces ex artikel 6 EVRM.²¹ De *Bulger-zaak* vormde hiermee het startpunt voor de ontwikkeling van kindvriendelijke rechtspraak.²² Het EHRM legt in een andere

¹³ Liefwaard *Temple Law Review* 2016, p. 908; Liefwaard & Rap *FJR* 2018/41, p. 180; Bruning e.a. 2020.

¹⁴ CRC/C/GC/12, par. 6.

¹⁵ Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden 1950 (EVRM).

¹⁶ Liefwaard & Rap *FJR* 2018/41, p. 180; Kilkelly 2015, p. 193-196; zie EHRM 3 september 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0903JUD001016113 (*M&M t. Kroatië*).

¹⁷ EHRM 16 december 1999, appl. nr. 24724/94 (*T t. VK*), par. 84; zie ook EHRM 16 december 1999, appl. nr. 24888/94 (*V. t. VK*); Liefwaard 2020, p. 7.

¹⁸ Liefwaard *Temple Law Review* 2016, p. 909; EHRM 16 december 1999, appl. nr. 24724/94 (*T t. VK*), par. 76.

¹⁹ Liefwaard *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 2020, p. 3.

²⁰ EHRM 16 december 1999, appl. nr. 24724/94 (*T t. VK*), par. 84.

²¹ *Idem*, par. 88.

²² Liefwaard *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 2020, p. 7.

uitspraak uit dat artikel 6 EVRM niet impliceert dat een kind tijdens het strafproces elk juridisch detail moet kunnen begrijpen. Effectieve participatie houdt volgens het EHRM in dat de minderjarige verdachte—met behulp van diens advocaat—zich een algemeen beeld kan vormen van de aard van het proces, de invloed van diens verschijning en houding in de rechtszaal op de rechter(s), de uitkomst van het proces op de zaak en de gevolgen van een eventuele sanctie of maatregel.²³

Onder vermelding van, onder andere, de *Bulger-zaak* neemt het Kinderrechtencomité in *General Comment no 10*²⁴ het recht op effectieve participatie over als onderdeel van het recht op een eerlijk proces.²⁵ Het Kinderrechtencomité benadrukt in dit commentaar dat jeugdstrafrecht plaats moet hebben in: *'an atmosphere of understanding to allow the child to participate and to express herself/himself freely.'* In General Comment 24 (dat General Comment 10 vervangt) wordt deze zienswijze in stand gehouden.²⁶ Het recht van kinderen op een eerlijk en kind-specifiek proces wordt in General Comment 24 daarnaast verder onderbouwd met wetenschappelijk onderzoek waardoor dit een nog sterkere basis kreeg.²⁷ Het recht op effectieve participatie vereist dus dat juridische procedures zodanig worden ingericht dat kinderen zichzelf vrij voelen om te participeren en zichzelf te uiten. Dit heeft ook consequenties voor de inrichting van gerechtsgebouwen.

Uit twee andere artikelen van het IVRK volgt dat ten aanzien van kinderen rekening moet worden gehouden met de omgeving waarin juridische procedures plaatsvinden. Artikel 3 lid 1 IVRK bevat het algemene beginsel dat het belang van het kind de eerste overweging moet vormen bij alle maatregelen of besluiten die het kind betreffen.²⁸ Artikel 3 lid 1 is net als artikel 12 IVRK door het Kinderrechtencomité aangemerkt als een van de vier kernbeginselen van het IVRK.²⁹ Het Kinderrechtencomité benadrukt dat het concept van het belang van het kind drievoudig is: het is een materieel recht, een

²³ EHRM 15 juni 2004, appl. nr. 60958/00 (*S.C. t. the United Kingdom*), par. 24, 29; Daly & Rap 2018, p. 304.

²⁴ Het algemeen commentaar over kinderrechten in het jeugdstrafrecht, CRC/C/GC/10.

²⁵ Liefwaard *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 2020, p. 6-8; CRC/C/GC/10, par. 46.

²⁶ *Idem.*

²⁷ *Idem.*

²⁸ CRC/C/GC/14, par. 1.

²⁹ CRC/GC/2003/5, par. 12.

fundamenteel interpretatiebeginsel, en een procedureel voorschrift. Het materiële recht houdt in dat wanneer er meerdere belangen zijn, het belang van het kind de eerste overweging moet vormen in de besluitvorming. Dit recht werkt direct door in de nationale rechtsorde. Hieruit volgt dat rekening met artikel 3 lid 1 IVRK gehouden moet worden bij besluiten ten aanzien van de inrichting van gerechtsgebouwen en zittingszalen waarvan ook door kinderen gebruik gemaakt wordt. Het interpretatiebeginsel schrijft voor dat als een wettelijke bepaling voor meerdere interpretaties vatbaar is, de interpretatie moet worden gekozen die het belang van het kind het beste dient. De procedureregels vereist dat het belang van het kind wordt betrokken in besluitvorming die een specifiek kind, een groep kinderen of kinderen in het algemeen betreft. Dit vraagt om specifieke procedurele waarborgen.³⁰ General Comment 14 noemt als een van deze waarborgen dat het vaststellen van het belang van het kind moet plaatsvinden in een kindvriendelijke en veilige omgeving door beroepskrachten die daarvoor zijn opgeleid.³¹ Tot slot verplicht artikel 4 IVRK de verdragsstaten om alle passende maatregelen te nemen om de in het verdrag erkende rechten te verwezenlijken.³² Uit General Comment 5—waarin het Kinderrechtencomité uitlegt wat dit inhoudt—volgt dan weer dat staten moeten zorgen voor beschikbare, doeltreffende kindvriendelijke procedures voor kinderen en hun vertegenwoordigers.³³

2.3 *Guidelines* on Child-friendly justice

2.3.1 Inhoud *Guidelines* on Child-friendly justice

De ontwikkelingen zoals omschreven in de vorige paragraaf hebben uiteindelijk geleid tot de *Guidelines on Child-Friendly Justice* (hierna: *Guidelines*) van het comité van ministers van de Raad van Europa.³⁴ Hoewel de oorsprong van de *Guidelines* in het jeugdstrafrecht ligt, is de toepassing ervan uitgebreid naar een bredere context. De *Guidelines* richten zich namelijk op het vergroten van de aan kinderen geboden mogelijkheden om in alle juridische procedures te participeren. De *Guidelines* bevatten praktische handvaten met concrete aanwijzingen voor de inrichting van kindvriendelijke

³⁰ CRC/C/GC/14, par. 6; Liefwaard *Temple Law Review* 2016, p. 29.

³¹ CRC/C/GC/14, par. 94.

³² Lieber *FJR* 2018/40; CRC/GC/2003/5.

³³ CRC/GC/2003/5, par. 24.

³⁴ Liefwaard & Rap *FJR* 2018/41, p. 180; Liefwaard 2018.

rechtssystemen.³⁵ Het concept van kindvriendelijke rechtspraak wordt in de *Guidelines* omschreven als:

*'Justice systems which guarantee the respect and the effective implementation of all children's rights at the highest attainable level, bearing in mind the principles listed below and giving due consideration to the child's level of maturity and understanding and the circumstances of the case. It is, in particular, justice that is accessible, age appropriate, speedy, diligent, adapted to and focused on the needs and rights of the child, respecting the rights of the child including the rights to due process, to participate in and to understand the proceedings, to respect for private and family life and to integrity and dignity.'*³⁶

De *Guidelines* zijn daarmee van direct belang voor verschillende gebieden van het jeugdrecht door regels te geven voor de positie van kinderen in familierechtelijke geschillen, bij maatregelen voor kindbescherming, en in immigratiekwesties. Daarnaast wordt verduidelijkt welke positie kinderen die als verdachte, slachtoffer en/of getuige deelnemen aan strafrechtprocedures, innemen.³⁷ Verder is het belangrijk dat de *Guidelines* erkennen dat kinderen recht op toegang tot de rechter hebben om gehoord te worden.³⁸ Kinderen hebben dus eigen procedurele rechten die hen in staat stellen om daadwerkelijk deel te nemen aan gerechtelijke procedures.³⁹ Dit houdt bijvoorbeeld een eigen recht op rechtsbijstand in en het recht om de procedure te voeren in een kindvriendelijke omgeving, waarin kindvriendelijke taal wordt gebruikt.⁴⁰

Bij het opstellen van de *Guidelines* heeft de Raad van Europa voor het eerst kinderen direct betrokken bij het opstellen van een rechtsinstrument. Dr. Ursula Kilkelly, een Ierse kinderrechtenspecialiste, heeft 3721 antwoorden en ervaringen van kinderen uit 25 landen geanalyseerd. Onder invloed daarvan zijn er wijzigingen doorgevoerd zodat de

³⁵ Liefwaard *FJR* 2017/19; *Guidelines* explanatory memorandum, par. 16.

³⁶ *Guidelines*, onder II, par. c.

³⁷ Liefwaard *Temple Law Review* 2016, p. 916.

³⁸ *Guidelines*, par. 34, 41.

³⁹ *Guidelines*, par. 34.

⁴⁰ *Guidelines*, 49, 54, 55, 62, 63; zie ook 3 en 50.

richtlijn voldoet aan de behoefte van kinderen en recht doet aan hun ervaringen met het rechtssysteem.⁴¹

2.3.2 Status van de *Guidelines* on Child-friendly justice

Ook al zijn de *Guidelines* niet juridisch bindend voor EU-landen,⁴² ze moeten wel degelijk serieus worden genomen. Allereerst omdat de *Guidelines* voortbouwen op specifieke bepalingen uit instrumenten die wel juridisch bindend zijn, zoals het IVRK. Het EHRM gebruikt de *Guidelines* daarnaast in toenemende mate om EVRM-bepalingen te interpreteren. De *Guidelines* werken verder zichtbaar door in verschillende gebieden van EU-wetgeving (o.a. jeugdstrafrecht⁴³) terwijl staten verplicht zijn deze wetgeving binnen drie jaar te implementeren.⁴⁴ Dit leidt ertoe dat de *Guidelines* ook in Nederland van toenemende betekenis zijn.⁴⁵

2.4 Conclusie

Zoals uiteengezet, zijn de *Guidelines* tot stand gekomen op basis van EHRM-rechtspraak en General Comments bij IVRK-bepalingen van het Kinderrechtencomité. De *Guidelines* bevatten praktisch advies aan de lidstaten van de Raad van Europa over de wijze waarop hun rechtssystemen kindvriendelijk kunnen worden ingericht. Een kindvriendelijk rechtssysteem vraagt onder andere om: toegang tot juridische bijstand, het voorkomen van onnodige vertraging, het waarborgen van een passende en veilige omgeving, bescherming van privacy en training van professionals. De *Guidelines* regelen hiermee de positie van kinderen voor, tijdens en na een juridische procedure.⁴⁶ Door de Raad wordt in de *Guidelines* op verschillende plekken aangegeven dat gerechtsgebouwen en zittingszalen die door kinderen gebruikt worden, kindvriendelijk en niet-intimiderend moeten worden ingericht. Dit vindt steun bij het

⁴¹ Guidelines explanatory memorandum, par. 11-13.

⁴² Liefwaard & Kilkelly 2018, p. 66.

⁴³ Richtlijn 2016/800/EU.

⁴⁴ Liefwaard & Kilkelly 2018, p. 66.

⁴⁵ Liefwaard *FJR* 2017/19; Liefwaard & Rap *FJR* 2018/41, p. 182.

⁴⁶ Liefwaard *FJR* 2017/19, p. 10; Liefwaard & Rap *FJR* 2018/41, p. 182.

Kinderrechtencomité en in wetenschappelijke commentaren op het gebied van participatie door kinderen.⁴⁷

Tot zover het algemene beeld dat van kindvriendelijke rechtspraak bestaat. Het volgende hoofdstuk gaat specifiek in op de concrete eisen in verschillende internationale bronnen voor het kindvriendelijk inrichten van gerechtshoeven en zittingszalen. Aan de hand van de betreffende bepalingen en overwegingen uit de *Guidelines* en het IVRK wordt een beeld geschetst waarmee volgens de internationale gemeenschap in ieder geval rekening moet worden gehouden.

⁴⁷ Zie CRC/C/GC/12; CRC/C/GC/24; Rap & Weijers 2014; Rap 2013.

3. Vereisten voor een kindvriendelijke inrichting van gerechtsgebouwen en zittingszalen

3.1 Inleiding

Tijdens het vak *Design of justice* spraken we met ervaringsdeskundigen van Young in Prison.⁴⁸ Zij gaven aan dat de zittingszaal hen een enorm gespannen gevoel gaf. Door hun positie in de zittingszaal vond het gesprek ‘boven hun hoofd plaats’ en maakte zij zelf geen deel uit van het gesprek. Hun ideaal is een ruimte waarin je je op je gemak voelt omdat menselijkheid centraal staat.⁴⁹

Na de algemene uitleg van ‘child-friendly justice’ in Hoofdstuk 2 zet ik nu specifiek uiteen welke eisen internationale bronnen aan een kindvriendelijke inrichting van het gerechtsgebouw en de zittingszalen stellen. Hierbij staat de volgende deelvraag centraal: *In hoeverre volgen uit het concept van kindvriendelijke rechtspraak en het recht op effectieve participatie vereisten voor een kindvriendelijke inrichting van het gerechtsgebouw en de zittingszalen?* Literatuuronderzoek maakt duidelijk welke wetten, verdragen, en richtlijnen hierop van toepassing zijn.

Aan de hand van empirisch onderzoek wordt vervolgens duidelijk gemaakt onder welke omstandigheden jeugdigen effectief kunnen participeren in een juridische procedure. Dit benadrukt het belang dat de besproken internationale eisen daadwerkelijk worden nageleefd en stelt de volgende deelvraag centraal: *Wat blijkt uit empirisch onderzoek over de inrichting van het gerechtsgebouw en de zittingszalen en het effect daarvan op effectieve participatie door kinderen in juridische procedures?* Het antwoord daarop volgt eveneens uit literatuuronderzoek.

⁴⁸ Zie <https://www.younginprison.org/> en https://www.younginprison.org/files/uploads/youthlab_flyeren%5b2%5d.pdf voor meer informatie over de ervaringsdeskundigen.

⁴⁹ Persoonlijke aantekeningen vak *Design of justice* Universiteit Leiden, februari-mei 2021.

3.2 Internationale juridische grondslagen

3.2.1 Artikel 40 IVRK

Artikel 40 IVRK moet ervoor zorgen dat kinderen in conflict met het recht worden behandeld op een manier die rekening houdt met hun jonge leeftijd, gebrek aan volwassenheid, lagere verwijtbaarheid en menselijke waardigheid. Het belangrijkste doel ervan is re-integratie van kinderen in de samenleving. Het enkel hanteren van een repressieve benadering wordt door artikel 40 lid 1 IVRK uitgesloten.⁵⁰ General Comment 24 (bij artikel 40 IVRK) vereist dat kinderen in conflict met het recht de mogelijkheid moeten hebben om in alle stadia van het proces, direct te worden gehoord.⁵¹ Om deze participatie, effectief te laten, zijn moet dit plaats hebben *‘in an atmosphere of understanding to allow children to fully participate.’* Volgens het Kinderrechtencomité vereist dit – onder invloed van de ontwikkeling van kindvriendelijke rechtspraak – dat zittingszalen kindvriendelijk worden ingericht: *‘Developments in child-friendly justice provide an impetus towards child-friendly language at all stages, child-friendly layouts of interviewing spaces and courts, support by appropriate adults, removal of intimidating legal attire and adaptation of proceedings, including accommodation for children with disabilities’.*⁵² Kortom, om het recht uit artikel 40 IVRK te realiseren, dienen strafrechtzittingszalen, bijvoorbeeld, kindvriendelijk te worden ingericht.

3.2.2 Artikel 12 IVRK

Als gezegd, artikel 12 IVRK ligt aan de basis van de *Guidelines*. General Comment 12 zet uiteen dat het recht om gehoord te worden betekent dat juridische procedures die kinderen betreffen, toegankelijk moeten zijn en geschikt voor kinderen: *‘A child cannot be heard effectively where the environment is intimidating, hostile, insensitive or inappropriate for her or his age. Proceedings must be both accessible and child appropriate’*. Dit houdt onder andere in dat aandacht wordt besteed aan kindvriendelijke informatie, voldoende ondersteuning wanneer kinderen zelf het woord

⁵⁰ Zie Liefwaard 2015.

⁵¹ CRC/C/GC/24, par. 43.

⁵² CRC/C/GC/24, par. 46; onderstrepingen toegevoegd.

willen voeren, speciaal opgeleid personeel, een aangepaste rechtszaal, passende kleding van de rechters en advocaten, schermen en aparte wachtruimten.⁵³ Ten aanzien van kinderen in jeugdstrafrecht geeft het Kinderrechtencomité aan dat de procedure plaats moet hebben in een omgeving waarin het kind zich vrij voelt om deel te nemen en diens mening te geven.⁵⁴ En dus moeten, om uitvoering te geven aan artikel 12 IVRK, alle processen waarin kinderen gehoord worden, plaats hebben in een omgeving die is aangepast aan hun specifieke behoeften en capaciteiten.⁵⁵ Een voor kinderen veilige omgeving wordt dus als randvoorwaarde voor participatie door kinderen gezien. Zo levert artikel 12 IVRK de grond om te bepleiten dat zittingszalen in het jeugdstrafrecht—en eigenlijk in alle juridische procedures—kindvriendelijk moeten worden ingericht.

Uit artikel 12 IVRK volgt ook een wettelijke verplichting om kinderen die in staat zijn een eigen mening te vormen, te betrekken bij alle aangelegenheden die hen aangaan. Aan die mening moet vervolgens ook belang worden gehecht in een mate die past bij de leeftijd en rijpheid van het kind.⁵⁶ Een kindvriendelijke inrichting van gerechtsgebouwen en zittingszalen is mijns inziens bij uitstek een aangelegenheid die kinderen aangaat—de ruimte wordt immers voor hen ingericht. Dit betekent dat kinderen op grond van artikel 12 IVRK de kans zouden moeten krijgen om hierover hun mening te geven. Hen moet bijvoorbeeld worden gevraagd of en hoe zij betrokken zouden willen worden bij het resultaat.⁵⁷

3.2.3 Sustainable Development Goals Verenigde Naties

Doel 16.3 van de *Sustainable Development Goals* van de Verenigde Naties luidt: *'Promote the rule of law at the national and international levels and ensure equal access to justice for all.*⁵⁸ Dit betekent dat op nationaal en internationaal niveau gelijke toegang tot het rechtssysteem moet worden gegarandeerd voor iedereen—onder wie

⁵³ CRC/C/GC/12, par. 34.

⁵⁴ CRC/C/GC/12, par. 60.

⁵⁵ CRC/C/GC/24, par. 134.

⁵⁶ CRC/C/GC/12, par. 1-6, 27; Lundy *British Educational Research Journal* 2007.

⁵⁷ Lundy *British Educational Research Journal* 2007, p. 934 e.v.

⁵⁸ UN Sustainable Development Goals 2015; onderstreping toegevoegd.

kinderen.⁵⁹ Om dit doel te behalen, moet dus steeds rekening worden gehouden met de belangen van kinderen. Om de gelijke toegang tot het rechtssysteem te garanderen dienen kinderen—zoals omschreven in hoofdstuk 2—daadwerkelijk effectief te kunnen participeren. Ook dit maakt een kindvriendelijke inrichting van het gerechtsgebouw en de zittingszalen noodzakelijk.

3.2.4 1985 UN Standard Minimum Rules on the Administration of Youth Justice (*Beijing Rules*)

De *Beijing Rules* is een richtlijn van de Verenigde Naties met een specifieke focus op jeugddelinquenten. De richtlijn is echter niet alleen op jeugddelinquenten van toepassing maar op alle kinderen in conflict met het recht.⁶⁰ Regel 5 van de *Beijing Rules* benadrukt dat het welzijn van de minderjarige altijd voorop moet staan in het jeugdstrafrecht. Iedere reactie op jeugddelinquenten moet in verhouding staan tot de omstandigheden van de dader en het strafbare feit. Regel 10.3 van de *Beijing Rules* eist dat in het contact tussen jeugddelinquenten en rechtshandhaving de bijzondere positie van minderjarigen wordt geëerbiedigd, het welzijn van minderjarigen wordt bevorderd, en wordt voorkomen dat zij geschaad worden. Het commentaar op deze regel legt uit dat betrokkenheid bij het jeugdstrafrecht *an sich* al schadelijk kan zijn voor minderjarigen. Het ‘voorkomen van schade’ moet daarom ruim worden geïnterpreteerd. Dit is met name bij het eerste contact met rechtshandhaving van belang, en zulk contact moet daarom gepaard gaan met ‘*compassion and kind firmness.*’ Regel 14 stelt dat jeugdstrafrechtprocedures plaats moeten hebben in ‘*an atmosphere of understanding, which shall allow the youth to participate therein and to express herself or himself freely.*’

⁵⁹ Bruning e.a. 2020, p. 81.

⁶⁰ Regel 3.1. Beijing Rules 1985.

3.3 Europese juridische grondslagen

3.3.1 *Guidelines* on Child-friendly justice

In de *Guidelines* wordt op meerdere plaatsen de aandacht gevestigd op een kindvriendelijke inrichting van het gerechtsgebouw en (strafrechtelijke) zittingszalen. In haar *explanatory memorandum* geeft de Raad van Europa aan dat een architectonische omgeving kinderen oncomfortabel kan maken.⁶¹ Zowel juridische als niet-juridische procedures die kinderen betreffen moeten daarom plaats hebben in een ‘*non-intimidating and child-sensitive setting*’.⁶² De Raad stelt dat zelfs voor volwassenen een rechtbank een intimiderende en benauwende omgeving kan zijn.⁶³

Het meest vergaand zijn de *Guidelines* in paragraaf 63: ‘*As far as possible, specialist courts (or court chambers), procedures and institutions should be established for children in conflict with the law. This could include the establishment of specialized units within the police, the judiciary, the court system, and the prosecutor’s office.*’ Deze aanwijzing geldt ten aanzien van alle juridische procedures maar in het *explanatory memorandum* wordt aangegeven dat dit in elk geval inhoudt dat er specifieke jeugdrechtbanken moeten worden opgericht, of in ieder geval jeugdzittingszalen, voor de behandeling van jeugdstrafzaken. Verwijzing van kinderen naar rechtbanken en procedures voor volwassenen moet niet worden toegestaan.⁶⁴ Als een speciaal gebouw niet mogelijk is moeten in ieder geval interview- en wachtruimten zoveel mogelijk kindvriendelijk worden ingericht.⁶⁵ De Raad erkent in het *explanatory memorandum* dat het lastig kan zijn om bestaande gerechtsgebouwen in het geheel aan te passen. In dat geval kan een meer kindvriendelijke setting tot stand komen door op een kindgerichte manier te werken. Een informele bejegening door professionals, een speciale verhoorkamer voor kinderen en het niet-dragen van toga’s of andere officiële uniformen kan bijdragen aan een kindvriendelijke setting.⁶⁶ Uit de *Guidelines* kunnen

⁶¹ *Guidelines explanatory memorandum*, par. 122.

⁶² *Guidelines*, par. 54-55.

⁶³ *Guidelines explanatory memorandum*, par. 122.

⁶⁴ *Idem*, par. 125; hierbij wordt in de *Guidelines* verwezen naar artikel 40 lid 3 IVRK.

⁶⁵ *Guidelines*, par. 62.

⁶⁶ *Guidelines explanatory memorandum*, par. 122-123.

staten dus de duidelijke instructie af leiden dat zij gerechtsgebouw en zittingszalen zo veel als mogelijk is kindgericht en kindvriendelijk dienen in te richten.

3.3.2 Richtlijn 2016/800/EU en Richtlijn 2016/343/EU – kinderen in strafrechtprocedures

Deze richtlijnen uit 2016⁶⁷ bevatten specifieke bepalingen voor kinderen in een strafprocedure en hebben rekening gehouden met de *Guidelines* van de Raad van Europa. Voor EU-staten zijn de richtlijnen bindend.⁶⁸ Zoals in het tweede hoofdstuk al is uitgelegd erkent de Europese Unie hiermee kindvriendelijke rechtspraak als een fundamenteel concept voor de bescherming van kinderen die in conflict zijn met het recht. Artikel 16 Richtlijn 2016/800 benadrukt dat kinderen het recht hebben om aanwezig te zijn bij hun proces en in staat moeten worden gesteld om daaraan effectief deel te nemen. Dit moet gebeuren op een manier die past bij hun leeftijd, rijpheid en behoeften.⁶⁹ Richtlijn 2016/343 geeft aan dat kwetsbare personen, waaronder kinderen, extra bescherming moeten genieten wanneer zij aanwezig zijn bij een terechtzitting en benadrukt dat dit vraagt om specifieke procedurele waarborgen.⁷⁰

3.3.3 Child-friendly Justice checklist for professionals

De *European Union Agency for Fundamental Rights* (hierna FRA) heeft een checklist voor professionals gemaakt met daarop de te ondernemen acties om gerechtelijke procedures kindvriendelijk te maken. De checklist vereist onder andere dat sprake is van een kindvriendelijke wachtruimte en dat het horen van een kind plaatsvindt in een kindvriendelijke verhoorruimte buiten het gerechtsgebouw.⁷¹

⁶⁷ Richtlijn 2016/800/EU en Richtlijn 2016/343/EU.

⁶⁸ Liefwaard *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 2020, p. 11.

⁶⁹ Artikel 16 en 13 lid 2 Richtlijn 2016/800; zie Daly & Rap 2018, p. 304; zie FRA 2022, p. 65-67.

⁷⁰ Richtlijn 2016/343/EU, overweging 42-43.

⁷¹ FRA 2017.

3.3.4 Richtlijn 2012/29/EU – slachtoffers van strafbare feiten

Deze richtlijn uit 2012 bevat minimumnormen voor de behandeling van slachtoffers van strafbare feiten.⁷² Slachtoffers moeten als zodanig worden erkend en op een respectvolle, tactvolle en professionele manier worden behandeld en bescherming worden geboden tegen secundaire en herhaalde victimisatie, tegen intimidatie en tegen vergelding. Ze moeten passende ondersteuning krijgen om hun herstel te bevorderen en voldoende toegang tot de rechter krijgen.⁷³ Artikel 23 lid 2 onder a bepaalt dat ondervragingen van slachtoffers moeten plaatsvinden in een daarvoor ontworpen of aangepaste ruimte. Kinderen die slachtoffer zijn van een strafbaar feit vallen eveneens onder de richtlijn en deze verplichting geldt dus ook ten opzichte van hen. Staten moeten zorgen voor een gespecialiseerde hulporganisatie die zich richt op kwetsbare personen. Deze hulporganisatie moet onder andere, specifieke diensten voor kinderen als indirecte of directe slachtoffers opzetten.⁷⁴

3.3.5 Conclusie

Uit hoofdstuk 2 bleek al dat kinderen het recht hebben om effectief te participeren in juridische procedures die hen aangaan. De voorgaande paragrafen tonen aan dat verschillende internationale bronnen eisen dat de omgeving waarin deze procedures plaats hebben specifiek geschikt is voor kinderen. Uit dit hoofdstuk blijkt dat deze verplichtingen vooral expliciet erkend worden ten aanzien van kinderen in jeugdstrafrechtprocedures.⁷⁵ Daarnaast besteden de bronnen die zien op procedures in een bredere context—zowel General Comment 12 als de *Guidelines*—specifieke aandacht aan een kindvriendelijke omgeving in strafrechtprocedures. Doordat het strafrechtelijk kader de oorsprong vormt voor de *Guidelines* is dat wellicht logisch, maar het rechtvaardigt wel de vraag in hoeverre de *Guidelines* een op een van toepassing zijn op alle juridische procedures. De positie van een kind als verdachte of

⁷² Richtlijn 2012/29/EU.

⁷³ Richtlijn 2012/29/EU, overweging 9.

⁷⁴ Richtlijn 2012/29/EU, overweging 38.

⁷⁵ Zie richtlijn 2016/800/EU, richtlijn 2016/343/EU, Beijing Rules 1985, artikel 40 lid 3 IVRK.

slachtoffer verschilt immers van een kind dat deelneemt aan een civiele procedure en de *Guidelines* maken daartussen onvoldoende onderscheid.

Een andere reden voor de nadruk op een kindvriendelijk omgeving in strafrechtprocedures kan zijn dat deze als meer intimiderend en spannend worden gezien. Daardoor zou een veilige omgeving voor kinderen daar belangrijker kunnen lijken. Dit kan ook komen doordat kinderen in strafrechtprocedures als verdachte of slachtoffer een centrale procesrol hebben terwijl dat in andere juridische procedures minder duidelijk is. Verder valt op dat de internationale instrumenten niet concreet maken wat een kindvriendelijke inrichting nu precies inhoudt. Ook de *Guidelines*—die het meest expliciet op de inrichting van gerechtsgebouwen en zittingszalen ingaan—maken dit niet duidelijk. Dit betekent dat de consequenties ervan door de rechterlijke macht en (binnenhuis)architecten zelf moeten worden doordacht en uitgewerkt, en wel binnen de ruimte die het budget en de praktische eisen voor het dagelijkse gebruik bieden.

3.4 Empirisch onderzoek

3.4.1 Inleiding

Hoofdstuk 2 toont aan dat kinderen het recht hebben om effectief te participeren in zaken die hen aangaan. In de vorige paragrafen zijn de eisen die volgen uit verschillende internationale bronnen besproken. In deze paragraaf weeg ik de ervaringen van kinderen zelf: hoe beïnvloeden gerechtsgebouwen en zittingszalen hun participatie nu eigenlijk? Behalve de ontwikkelingen in het jeugdstrafrecht, bespreek ik ook zienswijzen op de optimale participatie door kinderen die voortkomen uit andere rechtsgebieden.

3.4.2 Onderzoek Stephanie Rap en Ido Weijers

In hun boek *The Effective Youth Court - Juvenile Justice Procedures in Europe* beschrijven Stephanie Rap en Ido Weijers de resultaten van hun onderzoek naar effectieve participatie door jeugdigen in jeugdrechtsprocedures in Europa. In dit onderzoek gaat het steeds om jeugdigen die worden verdacht van het plegen van een strafbaar feit en daarom moeten verschijnen bij de jeugdrechtsbank of een ander administratief orgaan.⁷⁶

Rap en Weijers deden meer dan tien jaar lang onderzoek gedaan naar jeugdrechtsbanken in elf Europese landen.⁷⁷ Op basis van een psychologisch perspectief op jeugdige verdachten en hun deelname in jeugdrechtsprocedures, komen Rap en Weijers tot negen vereisten voor de effectieve participatie van jeugdige verdachten: 1) een geschikte omgeving, 2) gebruik van passende conversatietechnieken, 3) mogelijkheid voor de jeugdige om diens mening te geven, 4) de mening van de jeugdige serieus nemen, 5) een actieve rol voor ouders, 6) uitleg voor en tijdens de procedure over de inhoud daarvan en wat er van de jeugdige verwacht wordt, 7) vermijden van juridisch jargon, 8) motivering en uitleg van de uitspraak en 9) aandacht voor het morele aspect van de zaak en de consequenties van de uitspraak.⁷⁸ In deze paragraaf worden de belangrijkste

⁷⁶ Rap & Weijers 2014, p. 15.

⁷⁷ Idem, p. 8-10.

⁷⁸ Idem, p. 70- 82, 200.

bevindingen besproken ten aanzien van het vereiste dat jeugdrechtprocedures plaats moeten hebben in een geschikte omgeving.

3.4.2.1 Vereisten voor effectieve participatie: een geschikte omgeving

Volgens Rap en Weijers is de (jeugd)rechtbank in beginsel een ongeschikte omgeving voor een succesvolle interactie tussen minderjarigen en volwassenen. Jeugdigen ervaren een bezoek aan de rechtbank veelal als stressvol. Onderzoek naar effectieve participatie door jeugdige verdachten maakt de spanning zichtbaar die bestaat tussen de formele setting van een rechtbank enerzijds en de verplichting om jeugdigen zoveel mogelijk te helpen participeren anderzijds. Dit spanningsveld noemen zij de pedagogische uitdaging van de jeugdrechtbank.⁷⁹ Een formele setting in een rechtbank hoeft volgens hen niet *per se* negatief te zijn. Het indrukwekkende gebouw en de vaste en formele rituelen maken duidelijk dat een bezoek aan de rechtbank geen lolletje is, en door de jongere en zijn ouders als een serieuze gebeurtenis moet worden beschouwd.⁸⁰ Hierbij verwijzen Rap en Weijers ook naar regel 10.3 van de *Beijing Rules* die onderschrijft dat het eerste contact met rechtshandhaving gepaard moet gaan met '*compassion and kind firmness*'—een formele setting sluit daarbij aan.⁸¹

Wanneer een jeugdige en diens ouders in een zittingszaal verschijnen, is het belangrijk dat alle aanwezigen op gehoorafstand van elkaar zitten en dat iedereen elkaar kan aankijken.⁸² Uit onderzoek naar communicatie blijkt namelijk dat elkaar zien en horen rechtstreeks bijdraagt aan wederzijds begrip tussen de gesprekspartners. Dit vergroot de kans op een persoonlijke dialoog tussen partijen en draagt bij aan het verkleinen van de sociale en culturele afstand die bestaat tussen een rechter, de jeugdige en zijn of haar ouders. Oogcontact maken kan ervoor zorgen dat jeugdigen meer op hun gemak zijn en zich vrij voelen om hun kant van het verhaal te vertellen. Voorkomen moet worden dat jeugdigen hun stem moeten verheffen of door een microfoon moeten praten.⁸³

⁷⁹ Idem, p. 70.

⁸⁰ Idem, p. 70-72.

⁸¹ Idem, p. 71.

⁸² Idem, p. 71; zie ook EHRM 23 februari 1995, appl. nr. 16757/90 (*Stanford t. Verenigd Koninkrijk*), par. 26.

⁸³ Rap & Weijers 2014, p. 72.

Tegelijkertijd geven Rap en Weijers aan dat een zekere fysieke afstand tussen de rechter en de jeugdige belangrijk is om de neutraliteit en onpartijdigheid van de rechter uit te stralen. Ook een licht verhoogd podium voor de rechter kan daaraan bijdragen. Een te amicale sfeer moet worden voorkomen omdat dit bij de jeugdige tot verwarring kan leiden.⁸⁴

Voor de effectieve participatie van jeugdigen is het verder belangrijk dat hun ouders vooraan in de zittingszaal zitten, in de buurt van de rechter en de jeugdige. Voor kinderen is het gevoel dat hun ouders—in sommige gevallen letterlijk—naast hen staan, erg belangrijk en dit draagt dus bij tot hun daadwerkelijke participatie in de procedure. Zien hoe hun ouders reageren op wat er is gebeurd, leidt daarnaast tot meer inzicht bij jeugdigen van wat ze hebben gedaan.⁸⁵

Ook de positie van de advocaat vóór en tijdens de procedure is van belang. Jeugdigen die vooraf meer (juridische) kennis hebben over de procedure ervaren tijdens de zitting minder negatieve gevoelens en stress. Tijdens een zitting moet de jeugdige kunnen volgen waarover wordt gesproken en een advocaat speelt daarbij een essentiële rol. Een advocaat moet daarom in de zittingszaal naast de jeugdige kunnen zitten zodat uitleg kan worden gegeven en het voor de jeugdige eenvoudig is om tussentijds vragen te stellen. Een advocaat kan dan eveneens—hoewel de rechter hier ook alert op moet zijn—de non-verbale signalen van de jeugdige in de gaten houden. Dit is belangrijk omdat jeugdigen veelal aangeven alles te begrijpen terwijl dat in werkelijkheid niet het geval is.⁸⁶

3.4.2.2 Vereisten voor effectieve participatie: overige vereisten

Naast een geschikte omgeving noemen Rap en Weijers nog acht andere vereisten die bijdragen aan effectieve participatie door jeugdige verdachten.⁸⁷ Voor de effectieve participatie is het belangrijk dat al deze vereisten in acht worden genomen—en dus niet

⁸⁴ Idem, p. 72.

⁸⁵ Idem, p. 76.

⁸⁶ Idem, p. 77-78.

⁸⁷ Zie hiervoor bovenstaande paragraaf 3.3.2 en voor uitgebreide uitleg Rap & Weijers 2014.

alleen dat de zitting plaats heeft in een geschikte omgeving. Rechters moeten getraind worden in conversatietechnieken zodat jeugdigen de kans krijgen om hun mening te delen. Men moet er verder op bedacht zijn dat jeugdigen een beperkt begrip hebben van wat zich afspeelt, juridisch jargon moet daartoe zoveel mogelijk worden vermeden. Dit zorgt ervoor dat daadwerkelijk sprake kan zijn van interactie tussen de jeugdige en de rechter.⁸⁸

Een kanttekening hierbij is de vraag in hoeverre binnen het jeugdstrafrecht daadwerkelijk ruimte bestaat voor een dergelijke dialoog. Het gaat tijdens een strafrechtzitting immers om straffen en het punitieve karakter van het strafrecht vereist allereerst gehoorzaamheid van degene die terechtstaat. Straffen of sancties worden aan verdachten opgelegd en niet met hen ‘besproken’. Daarnaast gaat het om professionals (rechter, officier van justitie, advocaat) tegenover onervaren jeugdigen die vaak slechts eenmalig met het rechtssysteem in aanraking komen. Participatie door de jeugdige verdachte kan dan worden gezien als een manier om de waarheid te achterhalen en niet zozeer als een gelijkwaardige dialoog met de rechter.⁸⁹

Rap en Weijers geven verder aan dat wanneer een vonnis wordt uitgesproken de redenen daarvoor expliciet moeten worden gegeven. Hierbij moet eveneens worden uitgelegd op welke manier de mening van de jeugdige van invloed is geweest.⁹⁰ Een laatste punt van aandacht betreft de kleding van de professionals tijdens de zitting. Het dragen van niet-officiële kleding kan bijdragen aan een informele sfeer. Uit het empirisch onderzoek is echter niet gebleken dat het wel dragen daarvan aan effectieve participatie in de weg staat. Het dragen van een toga kan ervoor zorgen dat jeugdigen zich realiseren dat sprake is van een serieuze aangelegenheid en dat zij serieus worden genomen. Het kan daardoor een positief effect hebben op het formele karakter van de zitting—een element dat als noodzakelijk wordt beschouwd door Rap en Weijers in jeugdstrafrechtzaken.⁹¹

⁸⁸ Rap & Weijers 2014, p. 200; zie ook Weijers 2002, p. 146-147; zie paragraaf 3.4.2.

⁸⁹ Bernuz Beneitez & Dumortier 2018, p. 43-44.

⁹⁰ Rap & Weijers 2014, p. 200-201.

⁹¹ Idem, p. 207-208.

3.4.2.3 Jeugdrechtbanken in Europa

Rap en Weijers hebben naast het opstellen van de vereisten voor effectieve participatie ook empirisch onderzoek gedaan. Hiervoor zijn elf verschillende Europese jeugdrechtbanken geobserveerd. Onderzocht is in hoeverre de jeugdrechtbanken voldoen aan de geformuleerde vereisten voor effectieve participatie. In deze paragraaf worden de resultaten besproken met betrekking tot het vereiste dat een jeugdstrafrechtprocedure plaats moet hebben in een geschikte omgeving.

3.4.2.4 Zittingen buiten raadkamer

Door Rap en Weijers wordt een omschrijving gegeven van verschillende jeugdrechtbanken in Europa.⁹² Een land dat hierbij opvalt, is Schotland. Daar hebben hoorzittingen voor kinderen plaats in het kantoor van de *Schottish's Children's Reporter Administration* en niet in een rechtbank.⁹³ De hoorzitting vindt plaats in een kamer, lijkend op een kantooruimte, met een grote ovale tafel in het midden. Aan de ene zijde van de tafel zit de jeugdige met diens ouders, aan de andere zijde de *panel members* en aan het hoofd de *reporter*. Omdat iedereen aan dezelfde tafel zit is er sprake van een informele setting. Het is meestal een relatief kleine kamer, met weinig decoratie. Er is geen ruimte voor publiek omdat dit niet is toegestaan. Volgens de Rap en Weijers draagt de relatief kleine, informele en gesloten setting bij aan de participatie van kinderen en ouders. Opmerkelijk is wel dat bij dit soort hoorzittingen geen advocaten aanwezig waren.⁹⁴

De Schotse setting wordt vergeleken met hoorzittingen door rechters die plaatsvinden buiten raadkamers (*'in chambers'*) in diverse andere landen. In het Duitssprekende gedeelte van Zwitserland worden kinderen bijvoorbeeld gehoord in het kantoor van de *Jugendanwalt*.⁹⁵ Dit kantoor zit meestal in een ander gebouw dan het algemene parket. De jeugdige zit aan een kleine tafel aan het bureau van de aanklager waardoor de

⁹² Idem, p. 146-152.

⁹³ Zie https://www.scra.gov.uk/young_people/questions-and-answers/ voor uitleg over een dergelijke hoorzitting.

⁹⁴ Rap & Weijers 2014, p. 147.

⁹⁵ Aanklager, in Nederland de officier van justitie.

afstand tussen beiden klein is. Ouders zitten naast of achter de jeugdige en als er een advocaat aanwezig is zit deze aan een aparte tafel naast of achter de jeugdige.⁹⁶ In België, Frankrijk en Duitsland is het gebruikelijk dat een hoorzitting plaats heeft in het persoonlijke kantoor van de rechter. Of dit kantoor in het algemene gerechtsgebouw zit, in een aparte vleugel of een apart gebouw, verschilt per land. De jeugdige, ouders en advocaat nemen plaats tegenover de rechter aan het bureau. De sfeer van deze zittingen is veelal informeel, onder andere omdat het vaak duidelijk zichtbaar is dat de zitting plaatsheeft in het persoonlijke kantoor van de rechter vanwege de persoonlijke items die te zien zijn (foto's, boeken, dossiers). Doordat de jeugdige tegenover de rechter zit is er wel sprake van een formeler karakter dan bij de Schotse hoorzitting.⁹⁷

In Nederland is een zitting buiten raadkamer minder gebruikelijk. Voorgeleidingen vinden plaats in een kamer in het kabinet van de rechter-commissaris. Deze kamers lijken op een kantoor en daarin zijn meestal geen persoonlijke items van de rechter zichtbaar. De kamer heeft daardoor—in vergelijking met België, Frankrijk en Duitsland—een soberder en formeler karakter. De jeugdige en de rechter-commissaris zitten aan dezelfde tafel, of de jeugdige zit aan een aparte tafel tegenover het bureau van de rechter-commissaris.⁹⁸ Verder hebben hoorzittingen in het kader van strafbeschikkingen veelal plaats op het parket van het Openbaar Ministerie⁹⁹, dat zelden speciaal voor kinderen zal zijn ingericht.

3.4.2.5 Reguliere zittingen

Het onderzoek ter terechtzitting heeft in de meeste landen plaats in klassieke zittingszalen in het algemene gerechtsgebouw. Deze setting is formeler dan de hoorzittingen die plaatsvinden buiten raadkamer. In Nederland is dit ook het geval. Voor jeugdstrafrechtzittingen worden zittingszalen gebruikt variërend van middelgroot tot klein. De rechter, officier van justitie en griffier zitten meestal op een verhoogd podium en de jeugdige verdachte zit tegenover hen, dit benadrukt de ongelijke relatie

⁹⁶ Rap & Weijers 2014, p. 148.

⁹⁷ Idem, p. 148.

⁹⁸ Idem, p. 149.

⁹⁹ Zie <https://www.om.nl/onderwerpen/strafbeschikking>.

tussen de rechter en de jeugdige verdachte. De advocaat en ouders nemen plaats aan een tafel naast of achter de jeugdige. Alle professionals in de zaal dragen toga's.¹⁰⁰ In Frankrijk, Griekenland en Duitsland is sprake van een vergelijkbare opstelling.¹⁰¹ In Engeland, Wales, Schotland en Ierland vinden de jeugdstrafrechtzittingen vaak plaats in grotere zittingszalen met een formeler karakter dan de zalen in de voornoemde landen. De zittingszalen zijn opgedeeld in twee delen. In het voorste gedeelte van de zaal zitten de professionals. Achterin is zitruime voor publiek en daar zit tevens de familie van de verdachte, ook verdachten wachten in dit gedeelte totdat hun zaak wordt behandeld. Tussen deze twee delen bevindt zich een *defendant's dock* waarin de verdachte plaatsneemt tijdens de zitting. Omdat in deze landen grotere zittingszalen worden gebruikt is de afstand tussen de rechter en de jeugdige groot. Ook is vaak sprake van een slechte akoestiek, dit maakt communicatie met de jeugdige extra moeilijk.¹⁰²

3.4.2.6 Conclusie

Op basis van hun onderzoek concluderen Rap en Weijers dat een informele omgeving een basisvereiste is voor effectieve participatie. Dit geldt ongeacht de mate waarin rechters zelf gespecialiseerd zijn in het communiceren met jeugdigen.¹⁰³ Wel moet het voor jeugdigen duidelijk blijven dat een strafrechtprocedure een serieuze aangelegenheid is. Er moet daarom een balans gevonden worden tussen *compassion and kind firmness*. Het is verder belangrijk dat de zitting plaatsvindt in een kleine zaal waarin alle deelnemers op hoarafstand van elkaar zitten. Met name de afstand tussen de jeugdige, de rechter, zijn ouders en advocaat is belangrijk om ervoor te zorgen dat jeugdigen effectief kunnen deelnemen. Een zitting buiten raadkamer voldoet het meest aan het vereiste van een 'geschikte omgeving' vanwege enerzijds de strenge en serieuze atmosfeer en anderzijds de beperkte afstand tussen alle betrokkenen.¹⁰⁴ Als gevolg van de fysieke positie van de jeugdige ten opzichte van de rechter, is de rechter die een

¹⁰⁰ Idem, p. 149-150.

¹⁰¹ Idem, zie p. 150 voor uitgebreidere omschrijving zittingszalen.

¹⁰² Idem, p. 151.

¹⁰³ Idem, p. 208.

¹⁰⁴ Idem, p. 152.

zitting buiten raadkamer leidt beter in staat om uitleg en verduidelijkingen aan te passen aan het begripsniveau van de jeugdige.¹⁰⁵

Over het geheel genomen komt uit het onderzoek van Rap en Weijers naar voren dat tijdens een jeugdstrafrechtzittingen sprake moet kunnen zijn van een dialoog. De omgeving, maar ook de communicatie en uitleg tijdens de zitting, moeten erop zijn gericht jeugdigen zich vrij te laten voelen om hun verhaal te doen. Uiteindelijk is dat wat leidt tot waardevolle en effectieve participatie.

3.4.3 Onderzoeken Europese instanties

3.4.3.1 Inleiding

Na het aannemen van de *Guidelines* door de Raad van Europa hebben twee andere Europese instanties zich toegelegd op het doen van onderzoek naar de wijze waarop deze zijn geïmplementeerd in de Europese lidstaten. De Europese Commissie deed dit door een gegevensverzamelingsonderzoek naar de betrokkenheid van kinderen bij strafrechtelijke procedures in achtentwintig lidstaten.¹⁰⁶ Het Bureau van de Europese Unie voor de Grondrechten (FRA) deed onderzoek naar de ervaringen en perspectieven van professionals en kinderen met kindvriendelijke rechtspraak.¹⁰⁷ De resultaten van de onderzoeken worden in de volgende paragrafen besproken. Daarbij wordt vooral aandacht besteed aan resultaten die zien op een kindvriendelijke inrichting van gerechtsgebouwen en zittingszalen.

3.4.3.2 Onderzoek Europese Commissie

Uit het onderzoek van de Europese Commissie komt naar voren dat twintig lidstaten gespecialiseerde jeugdrechtbanken hebben voor strafrechtprocedures. Sommige van deze gespecialiseerde rechtbanken bestaan uit rechtzalen die fysiek gescheiden zijn van rechtbanken voor volwassenen, terwijl andere gewone rechtbanken zijn die zijn aangepast aan de behoeften van kinderen, onder meer door de betrokkenheid van

¹⁰⁵ Idem, p. 207-209; zie ook p. 70-73.

¹⁰⁶ Europese Commissie rapport 2014.

¹⁰⁷ FRA 2015 en FRA 2017.

gespecialiseerde rechters.¹⁰⁸ De oprichting van speciale jeugdrechtbanken is over het algemeen meer gericht op de behoeften van minderjarige verdachten en daders dan op de behoeften van minderjarige slachtoffers en getuigen. Zelfs wanneer er gespecialiseerde rechtbanken bestaan, zijn deze niet altijd in alle delen van de betrokken landen voor kinderen beschikbaar. Er bestaan verschillen tussen landelijke en stedelijke gebieden met betrekking tot de aanwezigheid van gespecialiseerde jeugdrechtbanken.¹⁰⁹ In alle lidstaten—behalve België en Portugal—bestaan regels die voorschrijven dat kinderen in voorlopige hechtenis gescheiden moeten worden van volwassenen. In de praktijk ondervinden verschillende lidstaten moeilijkheden om aan deze verplichting te voldoen door een gebrek aan infrastructuur. Terwijl in de meeste lidstaten grotere politiebureaus over afzonderlijke cellen voor kinderen beschikken, is dit vaak niet het geval in kleinere politiebureaus.¹¹⁰ In bijna alle lidstaten zijn er waarborgen om kinderen te beschermen tijdens verhoren en het afleggen van getuigenissen. Veel van deze waarborgen lijken in de meeste lidstaten even gangbaar te zijn voor minderjarige verdachten als voor minderjarige slachtoffers en minderjarige getuigen. Aanpassingen aan de fysieke omgeving waarin het kind wordt ondervraagd, komen vaker voor bij minderjarige slachtoffers en getuigen dan bij minderjarige verdachten. Volgens de Commissie kan dit een weerspiegeling zijn van het feit dat deze waarborgen in de eerste plaats bedoeld zijn om mogelijke secundaire victimisatie van het kind door de politie en de gerechtelijke autoriteiten te helpen verminderen. Ook de gevoelde noodzaak om het contact tussen het minderjarige slachtoffer of de minderjarige getuige en de vermoedelijke dader van het misdrijf te verminderen of vermijden, speelt hierbij een rol.¹¹¹

3.4.3.3 Onderzoek Bureau van de Europese Unie voor de Grondrechten

In de onderzoeken van het FRA¹¹² zijn gegevens verzameld en geanalyseerd om na te gaan in hoeverre rechten die effectieve participatie en kindvriendelijke rechtspraak bevorderen, worden nageleefd in de Europese lidstaten. Het FRA deed dit door middel

¹⁰⁸ Europese Commissie rapport 2014, p. 7-8.

¹⁰⁹ Idem, p. 12.

¹¹⁰ Idem, p. 28.

¹¹¹ Idem, p. 38.

¹¹² European Union Agency for Fundamental Rights (FRA).

van interviews met professionals en kinderen die betrokken zijn geweest bij gerechtelijke procedures. Het rapport met de ervaringen van kinderen¹¹³ vormt een aanvulling en verdieping op het rapport met de ervaringen van professionals.¹¹⁴

Horen van kinderen in een verhoorruimte

De interviews met kinderen bevestigen—zoals ook al bleek uit het rapport van 2015—dat een kindvriendelijke verhoorruimte zowel de stress bij kinderen als het risico van secundaire victimisatie vermindert.¹¹⁵ Uit de kwantitatieve analyse van het FRA blijkt dat wanneer kinderen de locatie van de verhoorruimte als positief beoordelen, zij de procedure in haar geheel als kindvriendelijker beschouwen. Kinderen verklaarden dat de fysieke omgeving hen moet helpen zich comfortabel, veilig en geborgen te voelen, en hen aldus in staat moet stellen vrijer te praten en op een nuttigere manier deel te nemen. Kinderen benadrukken dat een kindvriendelijke ruimte alleen niet voldoende is om een kindvriendelijke setting te creëren wanneer de professionals die de gesprekken met hen voeren geen passende methoden hanteren.¹¹⁶ Zie figuur 1 voor de suggesties van kinderen voor verhoorruimtes in zowel strafrechtelijke en civiele procedures.

Children's suggestions

Hearing rooms

Children recommend the following for the settings and hearing locations in both criminal and civil proceedings:

- Hearing rooms should preferably be located outside of court buildings
- Hearing rooms should look child-friendly: painted in bright colours and decorated with child-friendly features, such as paintings, drawings, plants or flowers
- Toys should be appropriate for different age groups and there should not be too many (for example, children over 12 years of age prefer not having any toys in the hearing rooms, unless they are suitable for their age)
- Seating arrangements should be comfortable
- Rooms should have a clock
- Toilets should be easily accessible
- Water and refreshments should be available

Figuur 1 – FRA 2017, p. 29.

¹¹³ FRA 2017.

¹¹⁴ FRA 2015.

¹¹⁵ FRA 2017, p. 28.

¹¹⁶ FRA 2017, p. 29.

Het gebruik van zogenaamde *blue rooms* in Polen voor verhoren in strafrechtzaken wordt door de FRA bestempeld als een *promising practice*.¹¹⁷ Tot de gemeenschappelijke uitrusting behoren een tafel en stoelen op kinderformaat, een hoek met speelgoed voor kleine kinderen, een doorkijkspiegel en opnameapparatuur. De kinderen spraken positief over de kamers en de algemene omgeving. Zij waren met name positief over de huiselijke en gezellige sfeer, de heldere kleuren, de beschikbaarheid van speelgoed, boekjes en kleurpotloden, de ruime kamers, de mogelijkheid om de meest comfortabele zitplaats te kiezen—bijvoorbeeld een kinderstoel, een normale stoel of een bank—en de beschikbaarheid van drinkwater. De aanwezigheid van de doorkijkspiegel en opnameapparatuur kon wel angst en stress opleveren bij kinderen.¹¹⁸

Horen van kinderen in een zittingszaal

Kinderen omschreven hun ervaring met gerechtsgebouwen als negatief. Sommige kinderen gaven aan dat zij het gerechtsgebouw in eerste instantie intimiderend vonden maar dat dit verminderde naarmate ze vertrouwd raakte met het rechtssysteem. De meeste kinderen gaven echter aan dat het angstige gevoel bleef. Alle geïnterviewde kinderen omschreven het uiterlijk van de gebouwen als oud, slecht onderhouden en imposant. De veiligheidscontrole bij de ingang en het zien van volwassenen met handboeien in de wachtruimten en gangen vonden kinderen onprettig, evenals het zien van professionals in uniform of toga.¹¹⁹

Het is cruciaal dat er geschikte wachtruimtes zijn voor kinderen. Herhaaldelijk hadden kinderen ongewenste ontmoetingen, bijvoorbeeld met een verdachte. Wanneer wachtruimten kindvriendelijk worden ingericht moeten deze geschikt worden gemaakt voor verschillende leeftijden en niet enkel voor jonge kinderen.¹²⁰ Kinderen vonden de gemiddelde rechtszaal te formeel door de aanwezigheid van getuigenboxen, podiums (bijvoorbeeld voor rechters), banken voor de partijen en het publiek, en officiële versieringen (zoals nationale vlaggen). In het algemeen vonden kinderen het gebruik

¹¹⁷ FRA 2017, p. 57.

¹¹⁸ FRA 2017, p. 32.

¹¹⁹ FRA 2017, p. 31.

¹²⁰ Idem, p. 31, 33, 34, 45-47.

van overheersend neutrale kleuren zoals zwart en wit en de afwezigheid van natuurlijk licht onprettig. Grote zalen werden intimiderend gevonden. Veel kinderen gaven aan dat tekeningen van andere kinderen op de muren hen op hun gemak stelde, omdat dit een teken was dat andere kinderen hetzelfde proces hadden doorgemaakt. Spreken door een microfoon vonden kinderen vervelend.¹²¹

Soms worden kinderen gehoord in het kantoor van de rechter of een kleinere rechtszaal, dit gebeurt met name in civiele procedures. Over het algemeen beoordeelden kinderen dit als positief omdat ze deze omgeving minder intimiderend vinden, met name door de aanwezigheid van persoonlijke items van de rechter en andere objecten die ze herkenden, zoals een computer.¹²² Kinderen vinden naar het gerechtsgebouw gaan echter nog steeds intimiderend en gaven veelal aan dat de ruimtes niet voor hen zijn ontworpen en dat kindvriendelijke elementen ontbraken. Het horen van kinderen op neutrale locaties buiten het gerechtsgebouw werd positief ervaren, zolang er wel sprake was van privacy.¹²³

In een recent rapport van de FRA (gepubliceerd op 21 juni 2022) wordt ten aanzien van jeugdstrafrechtzittingen opnieuw bevestigd dat deze plaats moeten hebben in een niet-intimiderende omgeving. Aangegeven wordt dat dit onder meer vraagt om aanpassingen voor kinderen met een handicap, kindvriendelijke lay-outs van verhoorruimten en rechtbanken, en het verwijderen van intimiderende juridische kleding.¹²⁴

3.4.4 Ervaringen kinderen in jeugd- en familie zaken Nederland

3.4.4.1 Observaties bijzonder curator

Hoewel de *Guidelines* en *General Comments* vooral aandacht besteden aan het jeugdstrafrecht, wordt ook in andere rechtsgebieden de aandacht gevestigd op de speciale eisen die de optimale participatie door kinderen aan procedures stelt. Kinderen bezoeken gerechtsgebouwen immers ook in het kader van andere procedures. Anneke

¹²¹ Idem, p. 31.

¹²² Idem, p. 32, 45-47.

¹²³ Idem, p. 45-47.

¹²⁴ FRA 2022, p. 65-66.

van Teijlingen-Pover loopt tijdens haar werk als bijzonder curator mee met kinderen in jeugd- en familiezaken.¹²⁵ Een van de dingen die haar opviel is dat de locatie waar een kindgesprek plaatsvindt, relevant wordt gevonden door kinderen.¹²⁶ Nadat een meisje een kindgesprek heeft gevoerd in een kindersprekkamer bekijkt ze de zittingzaal en zegt daarover: *‘Hier zou ik het gesprek niet hebben willen voeren. Ik vond de kamer prettiger, maar daar mag nog wel meer op de muur. En de gekleurde stoelen daar zijn wel leuk, maar waarom geen gekleurde tafel?’*¹²⁷ Ook een ander meisje geeft de voorkeur aan praten in een gewone kamer. Van Teijlingen-Pover geeft aan dat een opstelling waarbij een van de gesprekspartners hoger zit, een gevoel van ongelijkheid geeft. Een van de kinderen gaf aan het fijn te vinden dat de rechter naast hem zat.¹²⁸ Kinderen vinden het bijna altijd eng en spannend om met een rechter te praten en geven er de voorkeur aan als de rechter er als ‘mens’ uitziet. Het niet-dragen van een toga kan hierbij helpen maar niet voor alle kinderen is dit van belang. Voorkomen moet worden dat kinderen, ouders of anderen personen tegenkomen op de gang die ze niet willen zien.¹²⁹

3.4.4.2 WODC-rapport Kind in proces: van communicatie naar effectieve participatie

In een WODC-rapport over de formele procespositie en het hoorrecht van minderjarigen in het Nederlandse civiele procesrecht, is eveneens het standpunt terug te vinden dat een veilige omgeving een primaire voorwaarde is voor effectieve participatie door kinderen.¹³⁰ Dit is met name belangrijk voor kinderen die betrokken zijn bij rechtszaken omtrent gezag, omgang en kindbeschermingsmaatregelen omdat zij veelal door hun thuissituatie een achterstand hebben wat betreft basisveiligheid.¹³¹ Het formele karakter van een zittingszaal kan een intimiderende werking op kinderen hebben, onder andere

¹²⁵ Zie artikel 1:250 Burgerlijk Wetboek.

¹²⁶ In zaken over bijvoorbeeld ouderlijk gezag, omgang of een ondertoezichtstelling worden kinderen (tussen de 12 en 18 jaar) uitgenodigd voor een gesprek met de rechter, dit wordt het kindgesprek genoemd.

¹²⁷ Van Teijlingen-Pover *Trema* 2019/02, p. 5.

¹²⁸ *Idem*, p. 5.

¹²⁹ *Idem*, p. 5.

¹³⁰ Bruning e.a. 2020.

¹³¹ Bruning e.a. 2020, p. 143, 145.

omdat een kind moet opkijken naar de rechter. Het is daarom aan te raden om tijdens gesprekken met jonge kinderen op gelijke ooghoogte te zitten. Een veilige setting voor een gesprek kan gecreëerd worden door de ruimte huiselijker in te richten aan de hand van meubilair, kleur en schilderijen. Naast de ruimte waar het gesprek plaatsvindt speelt informatievoorziening een belangrijke rol. Een goede voorbereiding op het bezoek aan de rechtbank reduceert angst en maakt de ervaring positiever.¹³²

3.5 Conclusie

Voor de effectieve participatie van kinderen in juridische procedures is een geschikte omgeving dus een primaire voorwaarde. Zoals hiervoor uiteengezet, erkennen verschillende internationale bronnen dit en deze schrijven staten voor om hun gerechtsgebouwen en zittingszalen daarop aan te passen. Toch beschrijven kinderen gerechtsgebouwen nog steeds als imposant en intimiderend. Een kindvriendelijke inrichting is dus nog geen vanzelfsprekendheid. Het valt daarnaast op dat in internationale bronnen de focus ligt op jeugdstrafrechtprocedures en dat niet is geconcretiseerd wat een kindvriendelijke inrichting inhoudt. Dit maakt het voor staten moeilijk om hieraan handen en voeten te geven.

Het empirisch onderzoek toont aan dat een kindvriendelijke inrichting van gerechtsgebouwen en zittingszalen verschil maakt.¹³³ Er worden verschillende elementen genoemd waarmee rekening kan worden gehouden (o.a. kleur, afstand, natuurlijk licht, kleine zalen, aparte wachtruimten). Van groot belang is echter dat de meeste gerechtsgebouwen en zittingszalen oorspronkelijk ontworpen zijn voor en door volwassenen. In hoeverre is het mogelijk om dit achteraf aan te passen en kindvriendelijk te maken? Het vertrekpunt blijft namelijk een fysieke omgeving die niet ontworpen is voor kinderen. Hoofdstuk 4 onderzoekt daarom of dit niet vraagt om het omdenken van de manier waarop door professionals tegen het ontwerpen van gerechtsgebouwen en zittingszalen wordt aangekeken.

¹³² Idem, p, 146.

¹³³ Zie paragraaf 3.4.2.6.

Hoofdstuk 4 Architectuur

4.1 Inleiding

De Franse dichter en schrijver—en eveneens architectuurcriticus—Victor Hugo en architect Frank Lloyd Wright zien architectuur niet simpelweg als een manier om onderdak te bieden maar als een vorm van communicatie. Doordat de samenleving groeide en meer divers werd, dreigde de mondelinge overdracht van overtuigingen en heersende ideeën te ingewikkeld te worden. Men wendde zich daarom tot de bouw als manier om ideeën vast te leggen op een duurzame manier, en zo werd architectuur beïnvloed door de sociale context van dat moment.¹³⁴

Hoewel de argumentatie van Hugo en Wright niet waterdicht is, is het interessant om met deze visie in het achterhoofd na te denken over de manier waarop we een gerechtsgebouw en zittingszaal kindvriendelijk kunnen inrichten. Welke boodschap moet de architectuur overbrengen? Wat willen we dat de ruimte uitstraalt? In dit hoofdstuk wordt aan de hand van de volgende deelvraag onderzocht wat een kindvriendelijke inrichting van gerechtsgebouwen en zittingszalen minimaal zou moeten inhouden: *Welke lessen kunnen uit bestaande concepten, ontwerpen en reeds uitgevoerde projecten in binnen- en buitenland worden getrokken om kinderen in een gerechtsgebouw of zittingszaal beter te accommoderen?*

Zoals aangegeven heb ik geprobeerd om het architectonische perspectief breed te exploreren.¹³⁵ Mijn bevindingen worden in dit hoofdstuk weergegeven.

4.2 Eisen aan Nederlandse gerechtsgebouwen

Gerechtsgebouwen moeten aan verschillende eisen voldoen: functioneel, technisch en esthetisch. In Nederland zijn de functionele eisen vastgelegd in de handleiding *Functionele eisen gerechtsgebouwen* (hierna: FEG), samengesteld door het Rijksvastgoedbedrijf (voorheen: Rijksgebouwendienst). Deze handleiding vormt de

¹³⁴ Bybee *Law & Social Inquiry* 2012, p. 1014-1019, 1028; zie ook Branco 2010.

¹³⁵ Zie belangrijke toelichting hierop in hoofdstuk 1 (pagina 6).

basis voor alle nieuwe huisvesting ten behoeve van de rechterlijke organisatie, maar moet per project nader worden geïnterpreteerd. De handleiding is een document in ontwikkeling en kan periodiek worden aangepast als nieuwe ontwikkelingen of voortschrijdende inzichten daarom vragen.¹³⁶ Dankzij Ros Floor—auteur van het recent uitgegeven boek *Moderne Nederlandse gerechtsgebouwen: symbolen van de rechtstaat*—heb ik de FEG uit 2004 in kunnen zien. Er bestaat een recentere versie uit 2013, maar het is mij tot op heden niet gelukt om deze te achterhalen.¹³⁷

In de FEG uit 2004 zijn geen specifieke referenties te vinden voor een kindvriendelijke inrichting of erkenning van kinderen als gebruikers van een gerechtsgebouw. Op diverse plekken wordt wel aandacht gevestigd op gehandicapten c.q. mindervaliden als gebruikersgroep. Zo geeft de handleiding aan dat vanwege de voorbeeldfunctie elk overheidsgebouw voor gehandicapten/mindervaliden bereikbaar en toegankelijk moet zijn en worden daartoe diverse vereisten gegeven.¹³⁸ Floor (persoonlijke communicatie) gaf aan dat bij zijn weten er op het punt van kindvriendelijkheid niets specifiek in de handleiding van 2013 is opgenomen en dat ook niets relevants ingrijpend is gewijzigd.¹³⁹ Erik Tuijp, programmamanager bij de Rechtbank Amsterdam, geeft aan dat de FEG geen eisen bevat ten aanzien van jeugdzittingszalen.¹⁴⁰ Dat de *Guidelines* en hun ontwikkelingsgeschiedenis daarin niet zijn verwerkt, is opmerkelijk.

Opvallend is wel dat de FEG 2004 aangeeft dat het gerechtsgebouw en de directe omgeving een uitstraling dienen te hebben die overeenstemt met de functie van de rechtspraak in het maatschappelijk bestel. Deze verschijningsvorm dient voor rechtzoekenden duidelijk herkenbaar te zijn.¹⁴¹ In de zittingszaal moet de functie van rechtspreken tot uitdrukking komen. Daarbij moeten de volgende trefwoorden in acht worden genomen: ‘Afstandelijk, verheven, onafhankelijkheid en verduidelijkend voor zalen waarin strafzaken worden behandeld. Zakelijkheid en evenwichtigheid zijn van

¹³⁶ FEG deel I 2004, p. 4; Floor 2022, p. 19.

¹³⁷ Online niet vindbaar en opvragen bij de Rijksoverheid is tot op heden niet gelukt (1 juli 2022). Volgens Floor (persoonlijke communicatie) houdt de nieuwe versie geen substantiële wijzigingen in ten opzichte van de vorige.

¹³⁸ FEG deel I 2004, p. 12, 16; FEG deel II 2004, p. 11, 15, 23; zie ook artikel 4.24 Bouwbesluit 2012.

¹³⁹ E-mailcontact Ros Floor, 27 juni 2022.

¹⁴⁰ E-mailcontact Erik Tuijp, 24 juni 2022.

¹⁴¹ FEG deel I 2004, p. 7.

belang voor enquêtekamers en zalen voor civiele zaken. De wachtruimten dienen een uitstraling te krijgen die gekenmerkt wordt door de volgende trefwoorden: rustgevend, vertrouwenwekkend, klantvriendelijk en privacy. En voor de publieke tribune wordt gestreefd naar een evenwicht tussen de tribunefunctie, veiligheid en menselijke waardigheid.¹⁴²

De Rijksvastgoeddienst schetst dus duidelijk beeld wat gerechtsgebouwen en zittingszalen moeten uitstralen. Maar hierbij wordt weinig rekening gehouden met de diverse populatie die de gebouwen gebruikt of met het effect van die uitstraling op die gebruikersgroepen. De al besproken internationale vereisten en empirisch onderzoek ondersteunen echter dat er alle reden is dit in de toekomst wel te doen.

4.3 Juridische architectuur

Legal architecture, oftewel juridische architectuur, onderzoekt hoe de architectuur van een gerechtsgebouw en zittingszaal iemands ideale beeld van gerechtigheid kan beïnvloeden.¹⁴³ Volgens Linda Mulcahy leidt onderzoek ertoe dat erkend moet worden dat een raakvlak bestaat tussen de fysieke omgeving van de rechtszaal en het fundamentele beginsel dat om recht te kunnen spreken dit gezien moet worden: *'justice must be seen to be done'*. Mulcahy stelt dat de plek waar een rechtszaak plaatsvindt kan worden gezien als de fysieke uitdrukking van onze verhouding tot de sinds mensenheugenis bediscussieerde notie 'gerechtigheid'.¹⁴⁴ Recht wijzen, gebeurt veelal op basis van schriftelijke uitspraken. Die uitspraken beogen volledig te verklaren waarom een zaak op een bepaalde manier is beslist, waarbij het uitgangspunt moet zijn dat dit oordeel niet onafhankelijk is van de plaats waar het is ontstaan. De ruimte binnen de rechtbank wordt daarom gezien als een gedepolitiseerd oppervlak.¹⁴⁵ Volgens Mulcahy houdt dit te weinig rekening met de wijze waarop de ruimte van invloed is op bewijsmateriaal en de manier waarop vonnissen worden uitgesproken, alsook het vertrouwen van het publiek in het proces van rechtspreken zelf. Mulcahy betoogt dat de

¹⁴² FEG deel I 2004, p. 26.

¹⁴³ Scott *Law and Humanities* 2011, 415-423.

¹⁴⁴ In het Engels *justice*.

¹⁴⁵ Scott *Law and Humanities* 2011, p. 383-384.

ruimte binnen een rechtbank helemaal niet neutraal is. Integendeel: de vorm en inrichting van een rechtszaal en zelfs de keuze voor materialen, zijn cruciaal voor een breder en genuanceerder begrip van de rechtspraak.¹⁴⁶

Floor neemt een minder radicaal standpunt in dan Mulcahy en stelt dat iedereen zal begrijpen dat de architectuur geen rechtstreekse en meetbare invloed heeft op de inhoud van rechterlijke uitspraken.¹⁴⁷ Wel geeft hij aan dat gerechtsgebouwen een ware spiegel van de samenleving zijn en dus kunnen worden gezien als expressie van rechtspraak en architectuur. De afgelopen eeuw hebben zich ingrijpende veranderingen voorgedaan die zichtbaar en afleesbaar zijn in Nederlandse gerechtsgebouwen. Zo kijkt men tegenwoordig anders aan tegen aan de autoriteit van de staat en rechter. Ook heeft de toenemende vraag om transparantie en toegankelijkheid geleid tot een beweging voor meer open gebouwen met verschillende gebruikers.¹⁴⁸

Het gerechtsgebouw is een instrument dat de rechtspraak in de maatschappij representeert, wat kan terugkomen via verschillende onderdelen en kenmerken zoals de locatie en het exterieur en interieur—dat laatste geldt dan met name voor de publieke ruimten zoals de entree, rechtszalen en de ruimte daartussen.¹⁴⁹ De vraag is in hoeverre dat nu nog opgaat. Een veelgehoorde kritiek is volgens Floor dat moderne gerechtsgebouwen niet of nauwelijks als zodanig te herkennen zijn. De politiek en architectuur lijken geen duidelijkere visie op gerechtsgebouwen te willen omarmen en beperkte budgetten van de overheid nopen daarnaast tot zuinigheid en efficiëntie.¹⁵⁰

4.4 Trauma-informed design

4.4.1 Inleiding

Dat de inrichting van een gebouw niet neutraal is maar effect heeft op de ervaring van haar bezoekers wordt bevestigd in het concept van *trauma-informed design*. Ik sprak hierover met Jeff Goodale, *Director of Justice* en architect bij HOK in de Verenigde

¹⁴⁶ Idem, p. 383-384.

¹⁴⁷ Floor 2022, p. 295.

¹⁴⁸ Floor 2022, p. 11-12, 292.

¹⁴⁹ Idem, p. 39-41.

¹⁵⁰ Idem, p. 12, 293.

Staten. Goodale was betrokken bij het ontwerpen en bouwen van diverse jeugd- en *community*-rechtbanken in de Verenigde Staten.¹⁵¹ Goodale gaf aan dat bij veel van deze ontwerpen het concept van *trauma-informed design* centraal heeft gestaan.¹⁵² In de volgende paragraaf wordt uitgelegd wat dit inhoudt en op welke manier het kan bijdragen aan een kindvriendelijke inrichting van gerechtsgebouwen en zittingszalen.

4.4.2 Trauma-informed design

Een gerechtsgebouw is naast de plaats waar recht wordt gesproken een plek waar mensen veel emoties of stress kunnen ervaren. Iemand die de rechtbank bezoekt kan diverse traumatische ervaringen hebben gehad voorafgaand aan de gerechtelijke procedure. Jeugd(strafrecht)- en familiezaken behandelen veelal moeilijke problematiek zoals echtscheidingen, ondertoezichtstellingen, uithuisplaatsingen of delinquent gedrag van jeugdigen. Hierbij kunnen ook huiselijk geweld of alcohol- of drugsmisbruik een rol spelen. Het is geen gegeven dat alle jeugdigen die naar de rechtbank komen traumatische ervaringen hebben gehad in het verleden, maar zoals uit hoofdstuk 3 blijkt, ervaren kinderen vaak spanning en angst als zij een gerechtsgebouw of zittingszaal bezoeken.¹⁵³

Trauma-informed design gebruikt de beginselen van *trauma-informed care* in het designproces. Het doel van *trauma-informed design* is het creëren van een omgeving die een gevoel van kalmte, veiligheid, waardigheid, *empowerment* ('mondigheid') en welzijn voor alle gebruikers bevordert.¹⁵⁴ Omdat een trauma zich nestelt in het lichaam, en het lichaam onmiddellijk reageert op een fysieke ruimte, nog voordat we die cognitief verwerken, is de omgeving een integraal onderdeel van hoe iemand trauma's ervaart. Het lichaam kan 'gevaar' signaleren voordat iemand hier zelfs maar aan denkt en verstuurd onmiddellijk een stressrespons. Architectuur kan door een omgeving op een bepaalde manier in te richten, de reactie van het lichaam op waargenomen stressoren versterken of kalmeren. Dit maakt dat architectuur de mogelijkheid heeft om

¹⁵¹ Zie <https://www.hok.com/people/leadership/view/jeff-goodale/>.

¹⁵² Gesprek Jeff Goodale, 24 mei en 15 juni 2022.

¹⁵³ Zie paragraaf 3.3 e.v.

¹⁵⁴ Novak 2022, p. 27.

als eerste contactpunt een gevoel van veiligheid te creëren.¹⁵⁵ Het ontwerpen en onderhouden van een ‘helende’ omgeving kan leiden tot *empowerment* en voorkomt dat mensen die al trauma’s hebben meegemaakt opnieuw getraumatiseerd worden.¹⁵⁶

Trauma-informed design erkent dus dat de omgeving van grote invloed is op de gemoedstoestand van de personen in de ruimte. Het beargumenteert ook waarom hiermee rekening moet worden gehouden in het design. Hoewel trauma een individuele ervaring is, blijkt uit onderzoek dat mensen overeenkomstige reacties hebben op trauma’s en prikkels.¹⁵⁷ Met name kinderen zijn gevoelig voor trauma vanwege hun snel ontwikkelende brein. Als zij worden blootgesteld aan constante stressfactoren kan dit effect hebben op hun emotioneel, gedragsmatig en cognitief functioneren.¹⁵⁸ Vanwege dergelijke bevindingen doen wetenschappers in toenemende mate een oproep aan architecten om niet langer een overwegend visuele benadering te hanteren maar de focus te verleggen naar de emoties die een ruimte oproept en de invloed van materialen en vormen op de zintuigen. Dankzij het toenemende inzicht in de verschillende vormen van kwetsbaarheid die juist in kinderen door trauma’s ontstaan, kan nu gestructureerd worden nagedacht over het karakter van een ruimte en de positieve ervaringen die deze idealiter moet opwekken.¹⁵⁹

Volgens de Amerikaanse Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA) erkent een *trauma-informed system* ‘(...) *the widespread impact of trauma and understands potential paths for recovery; recognizes the signs and symptoms of trauma in clients, families, staff, and others involved with the system; and responds by fully integrating knowledge about trauma into policies, procedures, and practices, and seeks to actively resist re-traumatization*’.¹⁶⁰ Het gaat dus niet enkel om een trauma-sensitieve inrichting van de omgeving maar ook om een aangepaste werkwijze. Het personeel moet (onder andere) worden getraind in wat trauma is, wat voor soort triggers

¹⁵⁵ Idem, p. 27.

¹⁵⁶ Grabowska e.a. 2021, p. 5.

¹⁵⁷ Grabowska e.a. 2021, p. 15.

¹⁵⁸ Novak 2022, p. 27.

¹⁵⁹ Grabowska e.a. 2021, p. 11; zie Burrell *NCTSN* 2013 en <https://www.nctsn.org> voor toepassing van trauma-informed care ten aanzien van kinderen.

¹⁶⁰ SAMHSA 2014, p. 9.

re-traumatisering kunnen veroorzaken en hoe trauma gerelateerd gedrag kan worden herkend.¹⁶¹

4.4.3 Trauma-informed justice

De literatuur over *trauma-informed care* bespreekt voornamelijk de toepassing ervan op de inrichting van ziekenhuizen, (jeugd)gevangenissen en sociale opvangplekken.¹⁶² Maar door de toenemende kennis van de manier waarop trauma van invloed is op menselijke ontwikkeling ontstaat vanuit de rechtspraak steeds meer interesse in *trauma-informed justice*, waarbij de werkwijze van *trauma-informed care* wordt toegepast op het rechtssysteem. Door onderzoekers zijn twee concepten ontwikkeld die rechtbanken kunnen gebruiken om deze ontwikkeling te bevorderen. Allereerst wordt gesteld dat de onzekerheid over het exacte aantal getraumatiseerde personen dat in aanraking komt met de rechtspraak een bewuste mate van voorzorg vereist. Bovendien: een helende omgeving is prettig voor iedere bezoeker. Daarnaast moeten rechtbanken zich richten op nog meer voorwaarden die bijdragen aan een helende omgeving: veiligheid, zelfbeschikking, en sociale verbondenheid binnen verschillende domeinen (fysieke omgeving, praktijk, beleid en personen).¹⁶³ Het doorvoeren hiervan komt zowel de bezoekers ten goede—of ze nu wel of niet te maken hebben gehad met trauma—als degenen die bij de rechtbank werken. Dit laatste gaat uit van de opvatting dat het welzijn van degenen die in de rechtbank werken directe invloed heeft op hoe de ‘rechtbankgebruikers’ de rechtbank en rechtspraak ervaren.¹⁶⁴

Omdat de omgeving van invloed is op het menselijk gedrag en functioneren, is het dus relevant te weten welke omgevingsfactoren een substantieel effect daarop hebben. Zowel licht als kleur kunnen een positieve invloed hebben op het welzijn van mensen. Voldoende daglicht in een gebouw maakt het mogelijk dat mensen goed functioneren

¹⁶¹ Zie uitleg hierover in SAMHSA 2014, Burrell *NCTSN* 2013, Grabowska e.a. 2021, p. 36 e.v. en Novak 2022.

¹⁶² Zie onder andere Jewkes e.a. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 2019; Burrell *NCTSN* 2013; Garcia 2020; Bateman & Henderson & Kezelman 2014.

¹⁶³ DeVault e.a. *Juvenile and Family Court Journal* 2018, p. 6-7.

¹⁶⁴ DeVault e.a. *Juvenile and Family Court Journal* 2018, p. 6-7; Marsh & Byer *Criminal Law Practitioner* 2013, p. 101-103.

terwijl slecht verlichte gebouwen sneller vermoeidheid, futloosheid en depressie veroorzaken.¹⁶⁵ Kleur kan een psychologisch en therapeutisch effect hebben. Het is bekend dat levendige en optimistische kleuren mensen op een positieve manier beïnvloeden waardoor zij meer energie en bereidheid om te handelen krijgen.¹⁶⁶ De kleuren blauw en groen worden geassocieerd met een betere stemming, minder angst en minder opwindning.¹⁶⁷ Goodale gaf aan dat bij het ontwerp van de Miami-Dade Children's Courthouse, licht en kleur een centrale rol speelde in het design. Over de voorkant van het gebouw verspreid zijn gekleurde ramen geplaatst. De wachtruimtes bevinden zich aan deze zijde van het gebouw waardoor er daar licht en kleur aanwezig is. Daarnaast is er gezorgd voor voldoende licht in de aankomsthal.¹⁶⁸

Figuur 2 - voorkant Miami-Dade Children's Courthouse, HOK Architects

¹⁶⁵ Chęć-Malysek *Budownictwo i Architektura* 2019, p. 17-21; DeVault e.a. *Juvenile and Family Court Journal* 2018, p. 9.

¹⁶⁶ Idem, p. 19.

¹⁶⁷ DeVault e.a. *Juvenile and Family Court Journal* 2018, p. 10.

¹⁶⁸ Gesprek Jeff Goodale, 24 mei en 15 juni 2022; zie figuur 2, 3 en 4.

Figuur 3 - wachruimte bij zittingszalen Miami-Dade Children's Courthouse, HOK Architects

Figuur 4 - aankomsthal Miami-Dade Children's Courthouse, HOK Architects

Het gebruik van natuurlijk licht, planten, bomen en een ‘groene omgeving’ in het algemeen heeft een positieve invloed op de gezondheid en gemoedstoestand van mensen.¹⁶⁹ De luchtzuiverende en klimaatbeheersingsfuncties van planten dragen

¹⁶⁹ DeVault e.a. *Juvenile and Family Court Journal* 2018, p. 10.

bovendien bij aan een gezonder binnenmilieu. Daarnaast wordt in toenemende mate erkend dat planten een omgeving kunnen creëren die het stressniveau verlaagd, de cognitieve prestaties bevordert en een positief effect heeft op het sociale en emotionele welzijn.¹⁷⁰ De aanwezigheid van *green walls* in klaslokalen werd door kinderen prettig ervaren en bleek ook een positief effect te hebben op hun concentratie.¹⁷¹ Ook Goodale erkent dit en liet verschillende ontwerpen zien van (jeugd)rechtbanken waarin veelvuldig gebruik is gemaakt van de kleur groen en uitzicht op planten. In jeugdgevangenissen zijn de deuren van cellen met een houten plaat bedekt. De deuren zijn van staal gemaakt vanwege de veiligheid maar op deze manier is ervoor gezorgd dat de stalen structuur niet zichtbaar is.¹⁷² Het gebruik van kunst zou ook kunnen bijdragen aan minder stress en een betere gemoedstoestand in een ruimte maar daarnaar is nog weinig onderzoek gedaan.¹⁷³

Figuur 5 - ontwerp HOK Architects

¹⁷⁰ Van den Berg e.a. *Environment and Behaviour Journal* 2017, p. 792, 808; DeVault e.a. *Juvenile and Family Court Journal* 2018, p. 10.

¹⁷¹ Van den Berg e.a. 2017, p. 806-808; zie ook Hiemstra e.a. 2019.

¹⁷² Zie figuur 4 en 5.

¹⁷³ DeVault e.a. *Juvenile and Family Court Journal* 2018, p. 10.

Figuur 6 - ontwerp HOK Architects

Figuur 7 - ontwerp HOK Architects

Figuur 8 - ontwerp HOK Architects

Figuur 9 - foto uit artikel Van den Berg e.a. 2017, p. 798.

Temperatuur, geur en geluid zijn ook van belang. Studies hebben aangetoond dat temperaturen boven de 26 graden gecorreleerd zijn aan verminderde concentratie en een

toename van somatische symptomen.¹⁷⁴ Geluid kan een aanleiding zijn voor stress, met name voor mensen die trauma hebben ervaren. De aanwezigheid van een onaangename geur kan de ervaring van andere negatieve stimuli verhogen en leiden tot agressie.¹⁷⁵ Goodale gaf aan dat voor het ontwerpen van jeugdrechtbanken en jeugdgevangenissen geluid een erg belangrijk component is. Het gebruik van materialen die veel lawaai maken en deuren die hard in het slot dichtvallen kan voor jeugdigen enorm beangstigend zijn en de schadelijkheid ervan voor de gemoedstoestand van mensen is aangetoond. Door gebruik van ander materiaal en dempers kan dit worden voorkomen. Verder benadrukte Goodale dat de temperatuur in een ruimte belangrijk is, omdat mensen anders niet goed kunnen reageren en functioneren.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Idem, p. 9.

¹⁷⁵ Idem, p. 9.

¹⁷⁶ Gesprek Jeff Goodale, 24 mei en 15 juni 2022.

4.5 Australië - Coffs Harbour Courthouse

4.5.1 Inleiding

Bij het ontwerpen van de Coffs Harbour Courthouse in Australië werd een andere werkwijze werd gehanteerd. De architecten in kwestie, Emma Rowden en Diana Jones, zijn academici en bepleiten meer gebruik van wetenschappelijk onderzoek in de architectuur. Aan de hand van het ontwerp en de bouw van een nieuw gerechtsgebouw in New South Wales, onderzochten zij op basis van *sociology of design*, in hoeverre architecten kunnen voorkomen dat zij bestaande ruimtelijke politieke normen overnemen in hun ontwerp—en in plaats daarvan kunnen zorgen voor ‘(...) *more sensorially-rich and equitable environments* (...)’.¹⁷⁷

4.5.2 Architectuur en wetenschappelijk onderzoek

Volgens Rowden en Jones zijn de ideeën van degene die belast zijn met het informeren van hedendaagse architecten over het te ontwerpen gebouw, beïnvloed door de historische modellen van rechtbanken. Nieuwe en meer radicale voorstellen worden verhinderd door de oude traditie waarin duurzaamheid, gewoonte, autoriteit en legitimiteit van het recht centraal staan.¹⁷⁸ Door steeds complexere eisen van politici en de rechterlijke macht, moeten hedendaagse ontwerpen voor gerechtsgebouwen aan tal van eisen voldoen. Hierbij raakt op de achtergrond dat interdisciplinair onderzoek in het afgelopen decennium heeft aangetoond dat een verband bestaat tussen design en een eerlijk proces. De ruimtelijke inrichting van een rechtszaal kan bepalen of procespartijen al dan niet worden aangemoedigd ‘(...) *to engage in their trial, speak to their counsel, or make it easier, or more difficult, to question authority*’.¹⁷⁹

Door wetenschappers is aangetoond dat het recht op een raadsman, het recht op confrontatie en het vermoeden van onschuld vaak worden belemmerd door het ontwerp van de zittingszaal.¹⁸⁰ Als de overheidsinstructies en ruimtelijke eisen voor een

¹⁷⁷ Rowden & Jones *Law, Culture and the Humanities* 2018, p. 319.

¹⁷⁸ Idem, p. 317.

¹⁷⁹ Idem, p. 318.

¹⁸⁰ Idem, p. 318-319.

gerechtsgebouw letterlijk worden nagevolgd door architecten, neigt dit veelal een omgeving te worden waarin een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen degenen werkzaam zijn voor de rechtspraak en degenen die daaraan ‘onderworpen’ zijn (civiele procespartijen, verdachte, slachtoffer). Het ontwerp speelt daarom een cruciale rol voor een gevoel van waardigheid of vernedering van de rechtsgang, en de deelnemers die daarin centraal staan.¹⁸¹ Tegelijkertijd worden architecten beïnvloed door de conventies en beperkingen van hun eigen vakgebied. Doordat architecten veelal moeten concurreren om werk, wordt kennis weinig gedeeld—en al helemaal niet zodra het gaat om ontwerpfouten. Het kan moeilijk zijn voor architecten om tegen de opdrachtgever in te gaan omdat zij hierdoor opdrachten kunnen verliezen. Zij zullen daarom eerder instemmen met verzoeken die strijdig zijn met hun persoonlijke ideeën.¹⁸²

Belangrijk om op te merken is dat het ontwerpproces van Coffs Harbour Courthouse niet kan worden gezien als een regulier ontwerpproces. De architecten hadden bovengemiddelde kennis van empirisch onderzoek en de opdrachtgevers waren op de hoogte van de onderzoeksprojecten van het architectenteam. De opdrachtgever was daarnaast geïnteresseerd in het ter discussie stellen van elk belangrijk onderdeel van het gerechtsgebouw en de manier waarop empirisch onderzoek kon bijdragen aan het verbeteren van het ontwerp van de rechtbank.¹⁸³

Tijdens het ontwerpproces lag de focus van het architectenteam op het bieden van voldoende ruimte aan de verschillende belanghebbende die gebruikmaken van rechtbanken. Het creëren van psychologisch comfort en visuele rijkdom stond centraal in het ontwerp. Om tegemoet te komen aan de symbolische functie van een rechtbank is kunst opgehangen waarin het idee van rechtvaardigheid is terug te zien.¹⁸⁴ Omdat een rechtbank gezien wordt als plek die stress meebrengt voor haar bezoekers is er geprobeerd om in de ruimtes, zintuigelijke ervaringen te creëren die welzijn bevorderen. Tijdens het ontwerpproces is gesproken met de primaire gebruikers maar ook met mensen uit de lokale gemeenschap. Hieruit volgde een aantal kwalitatieve vereisten die

¹⁸¹ Idem, p. 319.

¹⁸² Idem, p. 320.

¹⁸³ Idem, p. 322, 324.

¹⁸⁴ Idem, p. 324.

belangrijk werden gevonden, waaronder toegang tot natuurlijk licht en uitzicht op de natuur. Verder moest het gebouw mensen welkom heten, rust uitstralen en het gevoel geven dat er recht wordt gesproken op een eerlijke manier.¹⁸⁵

Rowden en Jones geven aan dat sociologisch onderzoek voor architecten nuttig kan zijn om hun ontwerpen te onderbouwen.¹⁸⁶ Bij het ontwerpen van Coffs Harbour Courthouse is empirisch onderzoek onder andere van invloed geweest op het creëren van wachtruimten en zittingzalen die een veilig en vertrouwd gevoel geven en de manier waarop evenwicht kon worden gevonden tussen een gastvrije, inclusieve sfeer en de ernst van een rechtszaak. Hoewel dit ook afhing van andere factoren, was het opmerkelijk dat de veranderingen die dit teweegbracht voor het ontwerp vrijwel volledig werden geaccepteerd door de opdrachtgever.¹⁸⁷ Empirisch onderzoek kan architecten de munitie geven om te beargumenteren waarom herzieningen van de opdracht moeten plaatsvinden, zodat een politieke of economische discussie kan worden vermeden.¹⁸⁸ Het kan daarnaast bijdragen aan het vertrouwen van de samenleving in het ontwerp. Wanneer een ontwerp enkel gebaseerd is op de intuïtieve kennis van de architect kan er makkelijker aan voorbij worden gegaan, ondanks dat intuïtieve kennis ook van groot belang is.¹⁸⁹

4.6 Conclusie

Op dit moment lijkt er bij de bouw van gerechtsgebouwen in Nederland nog geen rekening te worden gehouden met de diverse populatie die van het gerechtsgebouw gebruik maakt, waaronder kinderen. Ook de regelgeving (FEG) die eisen stelt aan deze bouw, stuurt hier nog niet op aan. Het concept van *legal architecture* erkent dat het gerechtsgebouw geen neutrale omgeving is maar ideeën in de samenleving reflecteert. Op die manier kan het gerechtsgebouw de rechtspraak te representeren. Dit betekent dat er hierin ontwerpkeuzes gemaakt kunnen worden en dat de architectuur van het gebouw ook een ideaalbeeld kan representeren. Het concept van *trauma-informed design* biedt

¹⁸⁵ Idem, p. 326.

¹⁸⁶ Idem, p. 327.

¹⁸⁷ Idem, p. 327.

¹⁸⁸ Idem, p. 334.

¹⁸⁹ Idem, p. 336.

hiervoor een waardevolle invulling, omdat dit een werkwijze aanmoedigt die erkent dat inrichting van een gebouw effect heeft op de ervaringen van haar gebruikers. Door hiermee rekening te houden, kan worden nagedacht over het soort ervaring dat de ruimte moet opwekken en de manier waarop de gemoedstoestand en het functioneren van bezoekers daardoor beïnvloed worden. Onderzoek toont bijvoorbeeld aan welke positieve invloed het gebruik van specifieke kleuren en materialen kan hebben.

Trauma-informed justice erkent die benadering en past deze toe binnen het rechtssysteem. Het is *win-win*: wie wel en niet getraumatiseerd zijn, en hoe, valt immers vooraf onmogelijk vast te stellen, terwijl wel bij voorbaat vaststaat dat een helende, ondersteunende architectuur en inrichting prettig zijn voor iedere gebruiker van het gebouw. Zo kunnen de hierboven besproken ideeën, in het bijzonder *trauma-informed justice*, dus een directe bijdrage leveren aan de bezinning op het kindvriendelijk inrichten van gerechtsgebouwen en zittingszalen. Door een kindvriendelijk ontwerp te onderbouwen met wetenschappelijke inzichten, geven architecten de opdrachtgever zelf ook alle reden zulke bevindingen serieus te nemen.

Hoofdstuk 5 *Casestudy* Rechtbank Amsterdam

5.1 Inleiding

In dit vijfde hoofdstuk wordt omschreven hoe het ontwerp voor twee nieuwe jeugdzittingszalen voor de Rechtbank Amsterdam tot stand is gekomen. Hiervoor heb ik gesproken met verschillende betrokkenen bij het ontwerpproces. De jeugdzittingszalen in Amsterdam zijn de eerste in hun soort in Nederland en het is mooi dat dit initiatief genomen is. Uit de manier waarop de ontwerpen tot stand zijn gekomen zijn relevante lessen te trekken voor toekomstige projecten—zo is ook de Rechtbank Den Haag voornemens een specifieke jeugdzaal in te richten.¹⁹⁰

5.2 *Lawyers as Changemakers* - Wikke Monster

Wikke Monster is strafrechtadvocate. Samen met Maika Steen, docent strafrecht aan de Universiteit van Amsterdam (UvA), en Anika Ohlerich, docent aan de Rietveld Academie, gaf zij het vak *Design of Justice*¹⁹¹ aan studenten van de UvA en de Rietveld Academie.¹⁹²

Het vak in Amsterdam richtte zich op een nieuw ontwerp voor een reguliere strafrechtzaal. Bij het vak stond het gebruik van de zaal door kinderen dus niet centraal. Wetgeving, richtlijnen of specifieke informatie met betrekking tot kinderen is daarom niet bekeken en Monster was daarmee ook niet bekend.¹⁹³ Tegelijkertijd met het geven van het vak ontstonden er concrete plannen voor een ontwerp voor de rechtbank Amsterdam. Dit bleek toen een ontwerp voor twee kleinere zittingszalen te worden, bestemd voor jeugdzaken (waaronder eenvoudige jeugdstrafzaken die voor de kinderrechter komen) en niet voor een strafrechtzaal voor volwassenen. Erik Tuijp,¹⁹⁴ die de verbouwing coördineerde, gaf namelijk aan dat voor deze (jeugd)zalen de meeste flexibiliteit bestond. Voor de twee jeugdzittingszalen bestond slechts een algemene

¹⁹⁰ Emma Hoogendijk, 22 maart 2021 (persoonlijke communicatie).

¹⁹¹ Zie <https://studiegids.uva.nl/xmlpages/page/2018-2019/zoek-vak/vak/65282>.

¹⁹² Zie Freeke & Monster *BSb* 2020.

¹⁹³ Gesprek Wikke Monster, 8 en 21 juni 2022.

¹⁹⁴ Zie paragraaf 5.3.

invulling en Tuijp gaf aan dat jeugdrechters vaak openstaan voor experimenten omdat het jeugdstrafrecht het pedagogisch karakter als uitgangspunt kent.¹⁹⁵

Terwijl het vak in Amsterdam nog werd gegeven, is een brainstormsessie gehouden waarin werd onderzocht hoe de jeugdzittingszaal van de toekomst eruit zou moeten zien. Het doel was de resultaten hiervan te gebruiken voor de inrichting van de twee jeugdzittingszalen in Amsterdam.¹⁹⁶ Uit deze brainstormsessie volgde (onder meer) het principe van een tafel waaraan iedereen op gelijke hoogte zit zodat een gelijkwaardig gesprek kan plaatsvinden. Het ontwerp van een van de studenten van het vak, Roos Brantjes (student rechten aan de UvA) sloot daarop aan.¹⁹⁷ Monster en Steen hebben in samenwerking met Ohlerich deze twee resultaten naast elkaar gelegd en vervolgens voorgelegd aan Tuijp. Tuijp kon zich in het idee van de tafel vinden en heeft Architectenbureau KAAN Architecten (KAAN) toen de opdracht gegeven om aan de hand van deze twee ontwerpen een definitief ontwerp te maken. De betrokkenheid van Monster bij het ontwerp is op dat moment gestopt. Monster is later samen met Steen nog wel langs geweest bij KAAN om de conceptontwerpen te bekijken en daarop feedback te geven.¹⁹⁸

Het huidige ontwerp van de jeugdzittingszalen is voor Monster een geweldig resultaat, en tegelijkertijd wat haar betreft het begin van een geheel nieuwe inrichting van de jeugdzittingszaal. Details in de inrichting van de zittingszaal (zoals kleur, gebruik van materialen, daglicht) zijn beperkt doorgevoerd omdat de kaders van waaruit de rechtbank kon opereren beperkt waren (er stond al heel veel vast). De mogelijkheid voor een geheel andere inrichting en, bijvoorbeeld, het gebruik van andere kleuren en materialen was daardoor beperkt. Tegelijkertijd is het ontwerp van de tafel zo'n prominente verandering dat Monster verwacht dat deze nieuwe inrichting een wezenlijke bijdrage zal leveren aan een meer informele en comfortabele zitting. Nader (wetenschappelijk) onderzoek moet uitwijzen of dit ook zo door de verschillende procespartijen wordt ervaren.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Gesprek Wikke Monster, 8 en 21 juni 2022.

¹⁹⁶ Zie bijlage 1.

¹⁹⁷ Zie Freeke & Monster *BSb* 2020, p. 298.

¹⁹⁸ Gesprek Wikke Monster, 8 en 21 juni 2022.

¹⁹⁹ Idem.

5.3 Rechtbank Amsterdam - Erik Tuijp

Erik Tuijp, programmamanager bij de Rechtbank Amsterdam, was rechtstreeks betrokken bij de totstandkoming van de ontwerpen voor de jeugdzittingszaal. Hij vertelde dat de ontwerpen zijn ontstaan naar aanleiding van het vak *Design of Justice*.²⁰⁰ KAAN heeft een ontwerp gemaakt op basis van de rapportage die de studenten hebben gemaakt tijdens dit vak.²⁰¹ KAAN heeft vervolgens nog verschillende sessies gehouden met betrokkenen uit de rechtspraak.²⁰²

De Rechtbank Amsterdam heeft na overleg met de Raad voor de Rechtspraak besloten tot het starten van de pilot. Het is de eerste rechtbank in Nederland die gaat experimenteren met een jeugdzittingszaal. De pilot zal minimaal vijf jaar gaan duren en verlenging behoort tot de mogelijkheden. Nadat de twee zittingszalen medio juli 2022 zullen openen, zal het gebruik daarvan worden onderzocht. Wat dit onderzoek gaat inhouden en wie het gaan uitvoeren, is nog niet bekend.²⁰³ In de huidige praktijk worden kinderen niet gevraagd naar hun ervaring in de rechtbank, ook al betreft een rechtszaak een spannend moment in hun leven. De tijdsdruk voor jeugdrechters speelt daarbij een rol. Een rechter heeft maar zoveel tijd per zaak, en de mogelijkheden voor onderzoek zijn daarom beperkt. Tuijp verwacht daarom dat het onderzoek zal plaatsvinden aan de hand van vragenlijsten achteraf.²⁰⁴

Het team jeugdrecht van de Rechtbank Amsterdam zal bepalen welk soort zaken er in de jeugdzittingszaal plaats hebben, en de jeugdrechters staan te popelen om de zalen in gebruik te nemen. De tafel die in het midden van de zaal komt, is het ijkpunt geweest van het ontwerp. Er is gekeken naar de verschillende gesprekken die gevoerd kunnen worden aan die tafel.²⁰⁵ Dit kunnen jeugdstrafrechtzittingen zijn maar ook *mediation* of civiele zaken zoals uithuisplaatsingen.²⁰⁶ Volgens Tuijp zal of een zaak kan plaats

²⁰⁰ Gesprek Erik Tuijp, 10 mei 2022.

²⁰¹ Zie <https://www.slideshare.net/KlaartjeFreeke/design-of-justice-rietveld-uva-20182019>.

²⁰² Gesprek Erik Tuijp, 10 mei 2022.

²⁰³ Idem.

²⁰⁴ Idem.

²⁰⁵ Zie figuur 12, 13.

²⁰⁶ Gesprek Erik Tuijp, 10 mei 2022.

hebben in de nieuwe zittingszaal, afhangen van de partijen die centraal staan in die zaak, waaronder de persoon van de eventuele verdachte. Het doel van de zaal is dat de partijen met elkaar in gesprek kunnen gaan. Als uit een dossier op voorhand blijkt dat een betrokkene daarvoor geen belangstelling heeft, is het volgens Tuijp de vraag of het zinvol is dat een zitting in de jeugdzittingszaal zal plaatsvinden. Het selecteren van de juiste zaken in de voorfase van de procedure—die in de jeugdzittingszaal zullen plaatsvinden—kan dus bijdragen aan de succesansen van het ontwerp. Juist omdat er nog veel onduidelijkheid heerst over het dagelijkse gebruik van jeugdzittingszalen is het volgens Tuijp noodzakelijk dat er de komende jaren onderzoek wordt gedaan.²⁰⁷

Door de rechtbank is geen zelfstandig onderzoek gedaan naar de inrichting van de jeugdzittingszalen en evenmin is er gekeken naar internationale vereisten of standaarden, zoals de *Guidelines for Child-friendly Justice* of het IVRK. Volgens Tuijp zit alle expertise op dit gebied in de universitaire hoek. Tijdens het vak *Design of Justice* zijn jeugdigen van YiP betrokken geweest die ervaring hebben met jeugdzittingszalen door hun verleden in het jeugdstrafrecht.²⁰⁸ Tijdens verschillende presentaties in het vak hebben deze jongeren hun eigen inbreng gehad. Buiten het vak om zijn geen kinderen gehoord over de inrichting van de jeugdzittingszaal.²⁰⁹

5.4 KAAN Architecten - Lisa Goes en Koen Bosman

Lisa Goes en Koen Bosman, architecten bij KAAN Architecten, hebben beiden meegewerkt aan het ontwerp voor de jeugdzittingszaal voor de Rechtbank Amsterdam.

Vanaf de start van het ontwerpen van de zittingszaal waren er restricties aan wat er in de ruimte kon worden gedaan. KAAN ontving van de Rechtbank Amsterdam een pakket met specificaties waaraan het ontwerp moest voldoen. Dit kan al heel gedetailleerd zijn: de functie en indeling van de ruimte staan vaak al vast, evenals de materialen die mogen worden gebruikt. KAAN moest verder rekening houden met het schoonmaken van de ruimte: kost een andere inrichting bijvoorbeeld meer tijd?

²⁰⁷ Idem.

²⁰⁸ Idem; zie voetnoot 48.

²⁰⁹ Idem.

Bosman en Goes geven aan dat dit voor architecten een beperking inhoudt, omdat er hierdoor weinig mogelijkheid bestaat om *out of the box* ideeën te opperen. Er kunnen door de architecten wel dingen worden geïnitieerd, maar alleen binnen een bandbreedte die door de opdrachtgever wordt bepaald.²¹⁰ Goes benadrukt in haar commentaar op het gespreksverslag echter dat het hun vak is om creatief met restricties om te gaan en zo een goed ontwerp te maken. Zij vult ook aan dat het initiatief voor de jeugdzittingszaal pas ontstond tijdens de bouw toen veel ontwerpbeslissingen al genomen waren.²¹¹ Bosman gaf aan dat om meer ruimte te creëren voor architecten, het noodzakelijk is dat er een wijziging plaatsvindt aan de voorkant—bij het opstellen van de specificaties door de rechtbank moet al een ander perspectief worden meegenomen. Wanneer dit pas gebeurt zodra een kant en klaar pakket met specificaties bij het architectenbureau wordt ingeleverd, is het eigenlijk al te laat.²¹²

In de onderhavige casus waarin de opdrachtgever zelf—de rechtbank Amsterdam—het initiatief nam, werd het alsnog een langdurig proces. Een aantal maanden nadat ze met het ontwerpproces waren gestart, leverde KAAN medio oktober 2019 de eerste ideeën voor de zaal aan. In juli 2022 wordt de zaal in gebruik genomen. Volgens Bosman ligt de focus momenteel vooral op het zo snel mogelijk openen en in gebruik nemen van de zaal. Verschillende elementen uit het primaire ontwerp worden niet uitgevoerd omdat daar geen budget voor is, ook al zijn deze wel bepalend voor de sfeer in de ruimte. Nadat de ruimte in gebruik is genomen, worden indien wenselijk nog elementen toegevoegd.²¹³

Aan de ontwerpen van KAAN ligt onderzoek ten grondslag, maar geen wetenschappelijk onderzoek. Goes en Bosman zijn beiden niet bekend met de *Guidelines* of andere (internationale) bronnen die zien op een kindvriendelijke inrichting van zittingszalen. De rapportage van het vak *Design of Justice* is door KAAN wel meegenomen evenals de brainstormsessie die plaatsvond tijdens het vak.²¹⁴ Op basis van deze documenten en hun eigen ideeën zijn de architecten met verschillende

²¹⁰ Gesprek KAAN, 23 mei 2022.

²¹¹ Dit is een schriftelijke aanvulling van Goes na het lezen van het gespreksverslag.

²¹² Gesprek KAAN, 23 mei 2022.

²¹³ Zie figuur 15: de wand, stoelen, gordijnen en vloerbedekking komen er niet.

²¹⁴ Zie bijlage I.

key words gekomen die centraal zouden moeten staan in een jeugdzittingszaal.²¹⁵ Eén woord dat erg belangrijk werd gevonden door de architecten was ‘gerustgesteld’.

Goes licht toe dat de route naar de zaal vanaf het moment dat jeugdige de rechtbank binnenkomt erg indrukwekkend is. En toch moeten jeugdigen die de zittingszaal binnenkomen zich meteen op hun gemak voelen. Iets wat hieraan zou kunnen bijdragen volgens Goes en Bosman, is het gebruik van daglicht en natuurlijke materialen. Dit is terug te zien in een van de *moodboards* die voorafgaand aan het ontwerpen zijn gemaakt.²¹⁶ Goes geeft aan dat dit idee intuïtief door de architecten is bepaald, als onderdeel van hun ervaring en expertise. Onderzoeken vanuit de architectuur—ten aanzien van bijvoorbeeld de effecten van licht of kleur in een ruimte—zijn door hen niet geraadpleegd.²¹⁷ Goes voegt hieraan later toe dat het vak architectuur praktisch van aard is. Als ontwerper baseren zij zich wel op wetenschappelijke kennis en theorie, maar ze onderbouwen hun ontwerp niet met literatuur.²¹⁸

De nieuwe inrichting van de zittingszaal kwam uiteindelijk primair neer op een wijziging in het meubilair. Het idee van een ‘jeugdzittingszaal’ is dus vormgegeven door specifieke meubels in de zittingszaal te plaatsen.²¹⁹ De nieuw ontworpen tafel vormt het middelpunt van de ruimte. Haar uiteindelijke vorm is gekozen omdat er verschillende opstellingen aan mogelijk zijn. Aan de spitse punt kunnen twee personen comfortabel tegenover elkaar zitten terwijl een grotere groep beter aan de breedste kant van de tafel kan plaatsnemen. Bosman geeft aan dat de vorm van de tafel echt een gesprek initieert. Er is nooit iemand die aan het hoofd zit en het ontwerp voorkomt dat je recht tegenover elkaar zit. Dit zorgt er volgens hem voor dat de tafel ‘gelijkwaardigheid’ uitstraalt.²²⁰ Ook is stilgestaan bij de stoelen in de zaal. Het uitgangspunt was dat deze geen zakelijke uitstraling mochten hebben en vooral comfortabel moesten zijn.²²¹ Toch is door de rechtbank besloten om in de zittingszaal

²¹⁵ Zie figuur 10.

²¹⁶ Zie figuur 11.

²¹⁷ Gesprek KAAAN, 23 mei 2022.

²¹⁸ Dit is een schriftelijke aanvulling van Goes na het lezen van het gespreksverslag, 9 juni 2022.

²¹⁹ Gesprek KAAAN, 23 mei 2022; zie figuur 12-15.

²²⁰ Gesprek KAAAN, 23 mei 2022; zie figuur 12-13,15; zie ook Rapportage KAAAN, p. 12-17.

²²¹ Zie figuur 15.

die in juli 2022 wordt geopend geen nieuwe stoelen te plaatsen, in plaats daarvan worden voorlopig bureaustoelen gebruikt. Er wordt in de *pilot* eerst gekeken hoe de tafel bevalt en later worden er eventueel andere elementen, zoals de stoelen, toegevoegd.²²²

In de gereedgekomen zittingszaal bevinden zich de tafel, een dressoir, sfeerverlichting boven de tafel, en een grote spiegel aan de muur.²²³ Het dressoir is bedoeld als een plek waar even naartoe kan worden gelopen, om bijvoorbeeld een glaasje water te pakken. Het biedt daarnaast de mogelijkheid om aparte gesprekken te voeren. Goes en Bosman gaven in eerste instantie aan niet te weten waarom ervoor is gekozen dat in de zaal een spiegel wordt opgehangen. Nadat Bosman navraag heeft gedaan bij een collega geeft hij aan dat de keuze hiervoor tot stand is gekomen om de ruimte te doen vergroten en daarmee aangenamer en minder beklemmend te maken.²²⁴ De sfeerlichting boven de tafel moet zorgen voor een gemoedelijke en meer persoonlijke sfeer, dit zou een effect kunnen hebben op de gemoedstoestand van de aanwezigen in de zaal.²²⁵ Hiervoor is gekozen op basis van ervaring en ontwerpend onderzoek van de architecten.²²⁶

Goes en Bosman geven aan dat de zittingszaal niet specifiek is ontworpen voor jeugdigen, maar dat de jeugdige in het ontwerp wel centraal staat. Het uitgangspunt voor het ontwerp is de doelgroep geweest die de zaal gaat gebruiken. Dit zijn echter niet alleen jeugdigen maar ook volwassenen zoals de kinderrechter, ouders, Raad voor de Kinderbescherming en officier van justitie (in strafzaken) etc.²²⁷

²²² Gesprek KAAAN, 23 mei 2022.

²²³ Zie figuur 15, de spiegel zal komen op de plaats van het grijze vlak op de linkerwand.

²²⁴ Schriftelijke reactie per e-mail Koen Bosman KAAAN, 21 juni 2022.

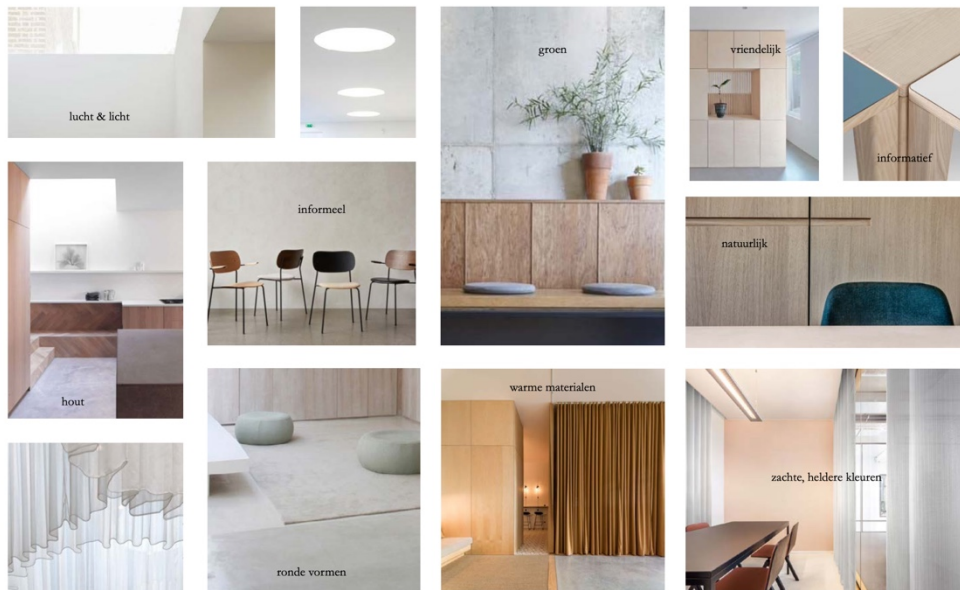
²²⁵ Gesprek KAAAN, 23 mei 2022.

²²⁶ Dit is een schriftelijke aanvulling van Goes na het lezen van de uitwerking van het gesprek, 9 juni 2022.

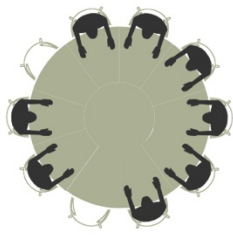
²²⁷ Gesprek KAAAN, 23 mei 2022.

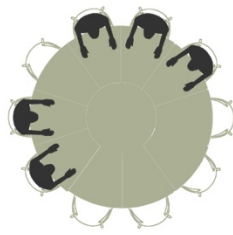
Figuur 10 - KAAN Architecten, kernwoorden behoefte jeugdigen

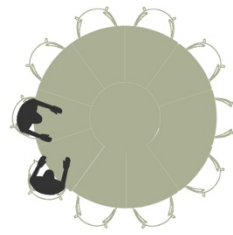
Figuur 11 - KAAN Architecten, sfeer: vertaling ervaring en behoefte

Een ronde tafel is geschikt voor meerdere personen die gelijkwaardig aan tafel kunnen plaatsnemen.

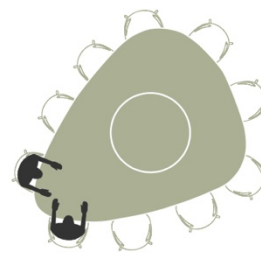
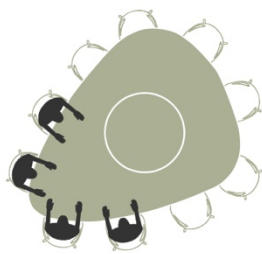
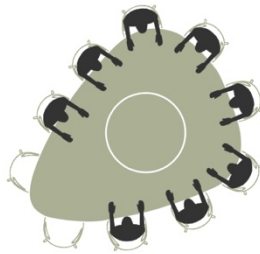

Wanneer er minder personen aan de ronde tafel zitten worden de verhoudingen tussen de personen minder aangenaam en is de afstand tot elkaar relatief groot.

Een 1 op 1 gesprek aan een grote, ronde tafel is niet comfortabel. Door de cirkelboog zitten de personen niet prettig tegenover elkaar en zullen zij stoel en lichaam onbewust naar elkaar toedraaien voor een betere houding.

Figuur 12 - KAAN Architecten, de ronde tafel

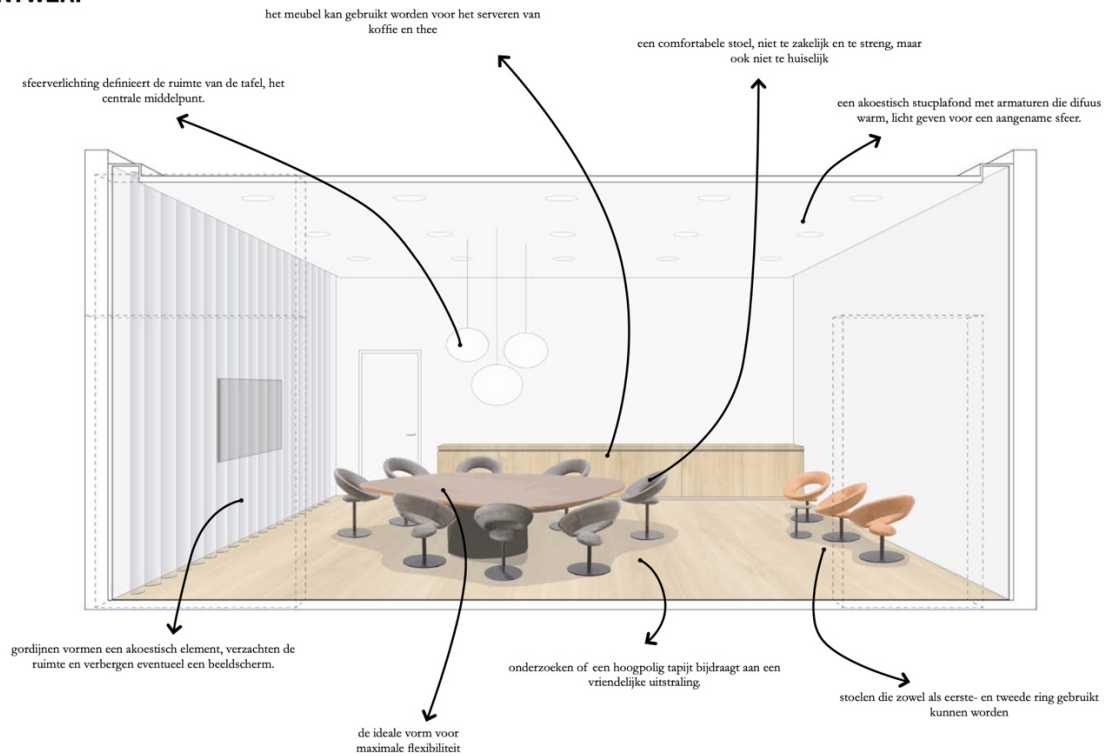

Figuur 13 - KAAN Architecten, de ideale vorm

Figuur 14 - KAAN Architecten, stoelen

ONTWERP

Figuur 15 - KAAN Architecten, ontwerp jeugdzittingszaal

5.5 Conclusie

De manier waarop het ontwerp voor de twee nieuwe jeugdzittingszalen in Amsterdam tot stand kwam, laat zien dat een kindvriendelijke inrichting van zittingszalen (en gerechtsgebouwen) in Nederland nog onbekend terrein is. Het initiatief ontstond doordat bij Wikke Monster persoonlijk een idee opkwam voor de inrichting van een ander soort zittingszaal. Erik Tuijp en de architecten van KAAN zijn hier vervolgens mee aan de slag zijn gegaan, maar de bevindingen in Hoofdstuk 2 en 3 tonen aan dat de rechtbank een kindvriendelijke inrichting eigener beweging op de agenda had moeten zetten. Internationale bronnen formuleren tegenover staten immers al langer een duidelijke—zij het niet-bindende—aanwijzingen om gerechtsgebouwen en zittingszalen kindvriendelijk in te richten. De voorhanden bronnen en het beschikbare empirisch onderzoek op dit gebied hadden mijns inziens tijdens het ontwerpproces van waardevolle betekenis kunnen en móeten zijn.

Tijdens de gesprekken met de verschillende betrokkenen kwam verder naar voren dat de restricties vanuit de rechtbank en budgettaire beperkingen, de mogelijkheden voor architecten beperken. Elementen die de ruimte nog kindvriendelijker zouden maken, zijn daardoor niet doorgevoerd. Dat deze restricties bestonden, is begrijpelijk in het licht van mijn bevinding in het Hoofdstuk 4 dat de huidige handleiding FEG helemaal geen rekening houdt met kinderen als specifieke gebruikersgroep. Maar dat maakt het nog niet goed. Om hierin verbetering te brengen, is het noodzakelijk dat de volgende periodieke herziening van de FEG specifiek aandacht aan kinderen besteedt. Zo'n nadrukkelijke wijziging in het pakket van eisen zal ertoe leiden dat van aanvang af meer rekening wordt gehouden met de diverse populatie die van het gerechtsgebouw gebruik maakt.

Om na te gaan in hoeverre de gereedgekomen jeugdzittingszalen in Amsterdam nu echt kindvriendelijk zijn en daadwerkelijk bijdragen aan de effectieve participatie van kinderen is een voortdurende interdisciplinaire terugkoppeling noodzakelijk. Een belangrijke kanttekening daarbij is dat Tuijp vooraf aangeeft dat het team Jeugdrecht bepaalt welke zaken in de jeugdzittingszalen zullen worden behandeld. Dit betekent dat de uitkomsten van het onderzoek een vertekening kunnen inhouden, omdat de populatie van gebruikers selectief wordt samengesteld. Het verdient daarom aanbeveling om ook jonge niet-gebruikers van de zalen bij dit onderzoek te betrekken, bijvoorbeeld door het ontwerp zelf en foto's van de gerealiseerde zalen met hen te bespreken.

Een andere observatie is dat buiten de ervaringsdeskundigen van YiP om, geen kinderen betrokken zijn geweest bij het ontwerp van de zittingszaal in Amsterdam. Mede vanwege de verplichting uit artikel 12 IVRK²²⁸ zou bij toekomstige ontwerpen dus meer invulling moeten worden gegeven aan een kindvriendelijke architectuur door juist deze gebruikers zelf bij het ontwerpen te betrekken. Hun mening kan een waardevolle bijdrage leveren om een daadwerkelijk kindvriendelijke ruimte te realiseren.

²²⁸ Zie hierover paragraaf 3.2.2.

Hoofdstuk 6 Conclusie, reflectie en aanbevelingen

Hoofdstuk 2 zet uiteen dat het recht op effectieve participatie door jeugdigen uiteindelijk heeft geleid tot het concept van *child-friendly justice*. Hoofdstuk 3 toont aan dat diverse internationale bronnen—waarvan de *Guidelines* het meest specifiek zijn—daarom van staten eisen dat rekening wordt gehouden met een kindvriendelijke inrichting van gerechtsgebouwen en zittingszalen. Het empirisch onderzoek in Hoofdstuk 3 geeft hieraan nadere invulling en onderstreept het belang van een kindvriendelijke omgeving voor de participatie van kinderen nog verder. Ook kwam naar voren dat de internationale aanwijzingen en instrumenten onvoldoende concreet maken wat een kindvriendelijke inrichting eigenlijk inhoudt. De consequenties ervan moeten daarom op dit moment door de rechterlijke macht en (binnenhuis)architecten zelf worden doordacht en uitgewerkt. Tegelijk toont Hoofdstuk 5 aan dat tijdens het ontwerpproces voor de zittingszalen in Amsterdam van de inhoud van deze internationale vereisten en onderzoeken helemaal geen kennis is genomen. Sterker, de meeste betrokkenen wisten niet van hun bestaan af. Dit laat zien dat de reeds vergaarde kennis en expertise omtrent het concept van kindvriendelijke rechtspraak bij cruciale *stakeholders* nog ontbrak.

In Amsterdam bleek bovendien dat in de praktijk specificaties vanuit de rechtspraak en budgettaire beperkingen de doorslag geven, zodat de ontworpen oplossingen niet volledig worden uitgevoerd. Dit vraagt om een andere werkwijze en een aanpassing van de huidige handleiding *Functionele Eisen Gerechtsgebouwen*. Het zou daarbij enorm helpen wanneer de *Guidelines* verder worden uitgewerkt door een interdisciplinair team van (binnenhuis)architecten, juristen, psychologen en pedagogen om de praktijkmensen (juristen, architecten, budgetbewakers) meer concrete handvatten te geven.

De concepten, ideeën en praktijkvoorbeelden in Hoofdstuk 4 laten zien dat er andere manieren zijn om met het ontwerpen van gerechtsgebouwen en zittingzalen om te gaan. Duidelijk is dat met de architectuur en de inrichting van gebouwen een boodschap aan de gebruikers gecommuniceerd wordt. Het is actueel en relevant om in een vroeg genoeg stadium te doordenken welke boodschap dat moet zijn, zodat aan de hand van

die gedachten creatiever wordt omgaan met de inrichting van gebouwen. We proberen nu een gebouw dat is vormgegeven met het oog op volwassenen achteraf kindvriendelijk te maken. Het zou beter zijn om van aanvang af uit te gaan van een kindvriendelijke inrichting, bijvoorbeeld door middel van *trauma-informed design*: hoe ziet het ontwerp er dan uit en is dat wel geschikt voor alle gebruikers? Daartoe is meer onderzoek vereist naar de ervaringen met dergelijke ruimtes. Ook moeten we blijven reflecteren op ontwerpen die eerder zijn gemaakt en uitgevoerd. Belangrijk is dat hierbij ook ruimte gemaakt wordt voor directe betrokkenheid van kinderen. Of, zoals het citaat in de inleiding aangaf: alleen zo houdt de architectuur van het gerechtsgebouw en zittingszalen een fysieke manifestatie in van de specifieke behoeften en waarden van de samenleving.

Bibliografie

Literatuur

Bateman & Henderson & Kezelman 2014

J. Bateman, C. Henderson, C. Kezelman, 'Trauma-Informed Care and Practice: Towards a cultural shift in policy reform across mental health and human services in Australia. A national strategic direction', Mental Health Coordinating Council: Lilyfield, NSW, Australia, 2014 (beschikbaar via: https://www.mhcc.org.au/wp-content/uploads/2018/05/nticp_strategic_direction_journal_article_vf4_-_jan_2014_.pdf).

Berrick e.a. *International Journal of Children's Rights* 2018

J.D. Berrick, J. Dickens, T. Pösö, M. Skivenes, 'International perspectives on Child-responsive Courts', *International Journal of Children's Rights* 2018, afl.26, p. 251-277.

Bovers 2010

V. Bovers, *Gerechtsgebouw Breda: een statement voor en verheldering van de rechtspraak*, 31 okt 2010 (masterscriptie TU Eindhoven) (geraadpleegd via: <https://pure.tue.nl/ws/portalfiles/portal/46995876/693527-1.pdf>)

Branco 2010

E.P. Branco, 'Questioning the connection between access to law and justice and courthouse architecture', *Oficina Do CES*, vol. 352, Coimbra: 2010

Bruning e.a. 2020

Bruning M.R. e.a., *Kind in proces: van communicatie naar effectieve participatie*, Meijers-reeks nr. 335. Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020.

Burrell *NCTSN* 2013

S. Burrell, 'Trauma and the Environment of Care in Juvenile Institutions', The National Child Traumatic Stress Network, 2013.

Bybee *Law & Social Inquiry* 2012

K.J. Bybee, 'Judging in Place: Architecture, Design, and the Operation of Courts', *Law & Social Inquiry* 2012, afl. 27 nr. 1, p. 1014-1028.

Cashmore & Parkinson *Family Matters* 2009

J. Cashmore & P. Parkinson, 'Children's participation in family law disputes: The views of children, parents, lawyers and counsellors', *Family Matters* 2009, afl. 82, p. 15-21.

Chęć-Malysek *Budownictwo i Architektura* 2019

A. Chęć-Malysek, 'The concept of light and color as a key element of experiencing 'feeling architecture'', *Budownictwo i Architektura* 2019, afl. 18(1), p. 115-251.

Daly & Rap 2018

A. Daly & S. Rap, 'Children's Participation in the Justice System', in: *International Human Rights of Children* 2018, Singapore: Springer Singapore, p. 299–319.

DeVault e.a. *Juvenile and Family Court Journal* 2018

A. DeVault, V.A. Helfrick, S.C. Marsh & K.M. Snider, 'Environmental Considerations for Trauma-Responsive Juvenile and Family Courts: A Review of the Literature with Recommendations for Practice', *Juvenile and Family Court Journal* 2018, afl. 69(2), p. 5-20.

Doek *University of Michigan Journal of Law Reform* 2007

J.E. Doek, 'The Eighteenth Birthday of the Convention of Rights of the Child: Achievements and Challenges', *University of Michigan Journal of Law Reform* 2007, afl. 41(1), p. 61-75.

Dumortier & Bernuz Beneitez *Youth Justice* 2018

E. Dumortier & M.J. Bernuz, 'Why children obey the law: Rethinking juvenile justice and children's rights in Europe through procedural justice', *Youth Justice* 2018, afl. 18(1), p. 34–51.

Europese Commissie rapport 2014

Europese Commissie rapport, *Summary of contextual overviews on children's involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union*, 2014.

FEG deel I/II/III/IV2004

Functionele eisen gerechtsgebouwen (FEG), Raad voor de Rechtspraak & Openbaar Ministerie, (Deel I Integrale gebouweisen; deel II Beveiliging huisvesting, Deel III Functionele eisen per ruimte, Deel IV Bijlagen), Den Haag: derde editie d.d. 2004.

Fernández-Molina & Bermejo & Baz Youth Justice 2021

E. Fernández-Molina, M. Bermejo, O. Baz, 'Observing Juvenile Courtrooms: testing the implementation of guidelines on Child-Friendly Justice in Spain', *Youth Justice* 2021, afl. 21(2), p. 192-209.

Floor 2022

R. Floor, *Moderne Nederlandse gerechtsgebouwen: symbolen van de rechtstaat?*, Amsterdam University Press 2022.

FRA 2015

European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Luxembourg: Publications Office of the European Union 2015.

FRA 2017

European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States*, Luxembourg: Publications Office of the European Union 2017.

FRA 2022

European Agency for Fundamental Rights (FRA), *Children as suspect or accused persons in criminal proceedings, procedural safeguards*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 21 juni 2022.

Freeke & Monster *BSb* 2020

K. Freeke, K. & W. Monster, 'Design of justice: Over het ontwerp van de zittingszaal', *BSb*, afl. 6, p. 296-299.

Garcia 2020

A.M. Garcia, 'Empathy in Architecture: Using Trauma-Informed Design to Promote Healing', 4 september 2020 (beschikbaar via: <https://e4harchitecture.com/empathy-in-architecture-using-trauma-informed-design-to-promote-healing/>)

Goldson & Muncie *International Journal of Law, Crime and Justice* 2012

B. Goldson & J. Muncie, 'Towards a global 'child friendly' juvenile justice?', *International Journal of Law, Crime and Justice* 2012, afl. 40(1), p. 47-64.

Goodale *Correctional News* 2022

J. Goodale, 'Trauma-informed Design', *Correctional News* 2022, afl. 25 nr. 2, p. 5-8.

Grabowska e.a. 2021

S. Grabowska e.a., 'Architectural Principles in the Service of Trauma-Informed Design', Denver, CO: Shopworks Architecture, Center for Housing and Homelessness Research at the University of Denver, and Group 14 Engineering, 2021.

Green e.a. *Revue canadienne de criminologie et de justice penale* 2010

C. Greene, J. Spratt J, N. Madon en M. Jung M, 'Punishing processes in Youth Court: Procedural justice, court atmosphere and youths' views of the legitimacy of the justice system', *Revue canadienne de criminologie et de justice penale* 2010, afl. 52, p. 527-545.

Hiemstra e.a. 2019

Hiemstra, J.A., De Vries, S., Spijker, J.H. & Maas, J. (n.d.). *Groen en leren. De meerwaarde van groen in een stedelijke omgeving*, 2019 (beschikbaar via: <https://edepot.wur.nl/412100>).

Hol *ArsAequi* 2006

A.M. Hol, 'Rituelen en symbolen in de rechtspraak. Hun functie en betekenis', *ArsAequi* 2006, p. 805-817.

Jewkes e.a. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 2019

Y. Jewkes, M. Jordan, S. Wright & G. Bendelow, 'Designing 'Healthy' Prisons for Women: Incorporating Trauma-Informed Care and Practice (TICP) into Prison Planning and Design', *International Journal of Environmental Research and Public Health*, afl. 16, 2019.

Kilkelly *Youth Justice* 2008

U. Kilkelly, 'Youth courts and children's rights: The Irish experience', *Youth Justice* 2008, afl. 8(1), p. 39–56.

Kilkelly 2010

U. Kilkelly, *Listening to Children about Justice: Report of the Council of Europe's Consultation with Children on Child-Friendly Justice*, Strasbourg: Council of Europe 2010.

Kilkelly 2015

U. Kilkelly, 'The CRC in litigation under the ECHR', in: T. Liefaard en J.E. Doek JE (red.) *Litigating the Rights of the Child* 2015, Dordrecht: Springer, p. 193–210.

Lieber *FJR* 2018/40

J.H. Lieber, 'De rechter en de taal van het kind', *FJR* 2018/40, afl. 6, p. 172-179.

Liefaard 2015

T. Liefaard, 'Juvenile Justice from a Children's Rights Perspective', in: Vandenhoe e.a. (red.), *The Routledge International Handbook of Children's Rights Studies*, Londen/ New York: Routledge 2015, p. 234-256.

Liefaard *Temple Law Review* 2016

T. Liefaard, 'Child-friendly justice: Protection and participation of children in the justice system', *Temple Law Review* 2016, 88(4), p. 905–927.

Liefaard 2016

T. Liefaard, 'Het belang van het kind en de hooggespannen verwachtingen van het IVRK: pleidooi voor een kinderrechtenbenadering', in: I. Weijers, *De pedagogische benadering van de jeugdrechtspleging*, Den Haag: Boom criminologie 2016, p. 25-35.

Liefaard FJR 2017/19

T. Liefaard, 'Kindvriendelijke rechtspraak ☺', *FJR* 2017/19, afl. 4, p. 85.

Liefaard & Kilkelly 2018

T. Liefaard & U. Kilkelly, 'Child-friendly justice: Past, present and future', in: B. Goldson (Red.), *Juvenile Justice in Europe. Past, Present and Future*, Routledge 2018, p. 57-73.

Liefaard & Rap FJR 2018/41

T. Liefaard, S.E. Rap, 'Hoezo kindvriendelijk?', *FJR* 2018/41, afl. 6, p. 180-186.

Liefaard *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 2020

T. Liefaard, 'Child-friendly justice and procedural safeguards for children in criminal proceedings. New momentum for children in conflict with the law?', *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 2020, 8(1), p. 1-17.

Lundy *British Educational Research Journal* 2007

L. Lundy, 'Voice' is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child', *British Educational Research Journal* 2007, afl. 33(6), p. 927-942.

Marsh & Byer *Criminal Law Practitioner* 2013

S.C. Marsh & J. Byer, 'Toward a conceptual framework for trauma-responsive practice in courts', *Criminal Law Practitioner*, afl. 1 nr. 1, p. 101-103.

Monster *The Conscious Lawyer* 2020

W. Monster, 'A design of justice. The courtroom of the future', *The Conscious Lawyer* 2020, p. 58-61.

Mulcahy *Social & Legal Studies* 2007

Mulcahy, 'Architects of Justice: The Politics of Courtroom Design', *Social & Legal Studies*, 2007, afl. 16(3), p. 383-403.

Novak 2022

S.S Novak, 'Behind closed doors: a look at trauma informed design' (masterscriptie Texas A & M University) 2022 (beschikbaar via: <https://hdl.handle.net/1969.1/196021>).

Rap 2013

S.E. Rap, *The participation of juvenile defendants in the youth court. A comparative study of juvenile justice procedures in Europe*, Amsterdam: Pallas Publications 2013 (PhD thesis).

Rap & Weijers 2014

S.E. Rap & I. Weijers, *The effective youth court. Juvenile justice procedures in Europe*, Den Haag: Eleven international publishing 2014.

Rap *International Journal of Children's Rights* 2016

S.E. Rap, 'A Children's Rights Perspective on the Participation of Juvenile Defendants in the Youth Court', *International Journal of Children's Rights* 2016, afl. 24, p. 93-112.

Rap *TJK* 2021

S.E. Rap, 'Design of Justice. De jeugdrechtbank. Van de toekomst', *TJK* 2021, afl. 4, p. 94-107.

Rosenbloom *Columbia-VLA Journal of Law & the Arts* 1998

Rosenbloom JD, Social Ideology as Seen through Courtroom and Courthouse Architecture, *Columbia-VLA Journal of Law & the Arts* 1998, afl. 22, p. 463-523.

Rowden & Jones *Law, Culture and the Humanities* 2018

E. Rowden & D. Jones, 'Design, Dignity and Due Process: The Construction of the Coffs Harbour Courthouse', *Law, Culture and the Humanities* 2018, afl. 14(2), p. 317-336.

SAMHSA 2014

Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 'SAMHSA's Concept of Trauma and Guidance for a Trauma-Informed Approach', U.S. Department of Health and Human Services, 2014 (beschikbaar via: <https://store.samhsa.gov/sites/default/files/d7/priv/sma14-4884.pdf>)

Scott *Law and Humanities* 2011

J. Scott, 'A Review of Legal Architecture: Justice, Due Process and the Place of Law by Linda Mulcahy', *Law and Humanities* 2011, afl. 5 (2), p. 415-423.

UN Sustainable Development Goals 2015

UN General Assembly, *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, 21 October 2015, A/RES/70/1, (beschikbaar op: <https://www.refworld.org/docid/57b6e3e44.html>).

Van den Berg e.a. *Environment and Behaviour Journal* 2017

A.E. van den Berg, J.E. Wesselius, J. Maas, & K. Tanja-Dijkstra, 'Green walls for a restorative classroom environment: A controlled evaluation study', *Environment and Behaviour Journal* 2017, afl. 49(7), p. 791-813.

Van Teijlingen-Pover *Trema* 2019/02

A. van Teijlingen-Pover, 'De gerechtelijke procedure in jeugd- en familiezaken door de ogen van kinderen', *Trema* 2019/02, p. 1-8.

Weijers 2002

I Weijers, 'The Moral Dialogue: A Pedagogical Perspective on Juvenile Justice', in: I. Weijers & A. Duff, *Punishing juveniles: principle and critique*, Londen: Hart Publishing Ltd 2002.

Verdragen

Raad van Europa, Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, Rome, 4 november 1950.

Verenigde Naties, Universele verklaring van de rechten van de mens, New York, 10 december 1948.

Verenigde Naties, Universele verklaring van de rechten van het kind, New York, 20 november 1959.

Verenigde Naties, Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, New York, 16 december 1966.

Verenigde Naties, Verdrag inzake de rechten van het kind, New York, 20 november 1989.

Regelgeving

Beijing Rules 1985

United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ('The Beijing Rules') 1985.

CRC/GC/2003/5

VN-Comité voor de Rechten van het Kind, *General Comment No. 5* "General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child", 27 november 2003, CRC/GC/2003/5.

CRC/C/GC/10

VN-Comité voor de Rechten van het Kind, *General Comment No. 10* "Children's rights in juvenile justice", 25 april 2007, CRC/C/GC/10.

CRC/C/GC/12

VN-Comité voor de Rechten van het Kind, *General Comment No. 12* "The right of the child to be heard", 20 juli 2009, CRC/C/GC/12.

CRC/C/GC/14

VN-Comité voor de Rechten van het Kind, *General comment No. 14* “The right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration”, 29 mei 2013, CRC/C/GC/14.

CRC/C/GC/24

VN-Comité voor de Rechten van het Kind. *General Comment no. 24*. “Children’s rights in the child justice system”, 18 september 2019, CRC/C/GC/24.

Guidelines

Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice, 17 november 2010, (beschikbaar op <http://www.coe.int/childjustice>).

Guidelines explanatory memorandum

Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice, explanatory memorandum, 17 november 2010, (beschikbaar op <http://www.coe.int/childjustice>).

Richtlijn 2012/29/EU

Europees Parlement en Raad van Europa, Richtlijn (EU) 2012/29 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, en ter vervanging van Kaderbesluit 2001/220/JBZ, 25 oktober 2012.

Richtlijn 2016/800/EU

Europees Parlement en Raad voor Europa, Richtlijn (EU) 2016/800 betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure, 11 mei 2016.

Richtlijn 2016/343/EU

Europees Parlement en Raad voor Europa, Richtlijn (EU) 2016/343 betreffende de versterking van bepaalde aspecten van het vermoeden van onschuld en van het recht om in strafprocedures bij de terechtzitting aanwezig te zijn, 9 maart 2016.

Jurisprudentie

EHRM 23 februari 1995, appl. nr. 16757/90 (*Stanford t. Verenigd Koninkrijk*)

EHRM 16 december 1999, appl. nr. 24724/94 (*T t. VK*).

EHRM 16 december 1999, appl. nr. 24888/94 (*V. t. VK*).

EHRM 15 juni 2004, appl. nr. 60958/00 (*S.C. t. the United Kingdom*)

EHRM 27 november 2008 ECLI:CE:ECHR:2008:1127JUD003639102 (*Salduz t. Turkey*)

EHRM 11 december 2008, ECLI:CE:ECHR:2008:1211JUD000426804 (*Panovits t. Cyprus*).

EHRM 3 september 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0903JUD001016113 (*M&M t. Kroatië*).

Bijlagen

Bijlage 1

Brainstormsessie op 1 november 2018 op UvA: wat hebben jongeren nodig in de zittingszaal?

Aanwezig:

Rechtbank: Peter Björn Martens, Helena Grunbauer, Gaby Crince le Roy (niet aanwezig, wel voorstel ingestuurd).

Openbaar Ministerie: Roos Bosman, Arjen Bennis, Elsbeth Lameijer

Advocatuur: Carolien Pentinga

Young in Prison/ervaringsdeskundigen: Mohammed el Hamdaoui, Bruce en Jaap van der Spek (directeur)

Defense for Children: Eva Huls

Spirit: Omar Kaddouri

Ervaringsdeskundige en rapper: Mattar Drammeh

Theatermaker, danseres en bewegingsdocent: Paulien Haakma

Toneelschrijver en regisseur: Andreas Vonder

Lawyers as changemakers: Maike Steen, Wikke Monster

<u>Flip-over I</u> <ul style="list-style-type: none">- Acclimatiseren- Buddy – iemand die je begeleidt.- Symboliek van de staat?- Luisteren – beeld van goed gesprek in donkere auto- Begrip (taal) –gezien worden- Verbinding – vriendelijkheid- Mag ik hier zijn? Menselijkheid- Openheid – vertrouwen- Zorgzaamheid – schoonheid/kunst- Comfort/zitten- Steun/buddy- Vluchtheuvel/stilte	<u>Flip-over II</u> <ul style="list-style-type: none">- Verbinding- Grote tafel waar iedereen een spelletje doet Begin: stilte/gebed, spelregels: dit is de aangifte – nu ben jij aan de beurt. In vorm van kaartspel. Meedoen = goed genoeg. Zijn – genoeg - Verplaatsen in de ander. Symbool: alle stoelen zijn gelijk, behalve 1die is groter. Verdachte mag zelf kiezen. Meer stoelen dan mensen (bioscoop). Bij vonnis: rechter in grotere stoel.
<u>Flip-over III</u> <ul style="list-style-type: none">- Zintuigen- Hoe krijg je een gesprek?- Dynamiek – ook in houding- Flexibel – licht, temperatuur- Hoe voel je je op je gemak – natuur, hout- Projectie – virtuele ruimte, groepen tegen virtueel bosmuur	<u>Flip-over IV: belang in nieuwe zittingszaal in 1 woord:</u> <ul style="list-style-type: none">- Tegelijk naar binnen- Menselijkheid- Interesse- Verbinding- Samenspel- Love- Ont-moeten- Vluchtheuvel- De alles-omarmende- Nooit opgeven- Acceptatie- Openheid- We zijn 1- Aan tafel